

"Kodinhoitaja tai prostituoitu"

Keskustelu naisten asemasta Pierre-Joseph Proudhonin ja naisasiankannattajien kirjoitusten pohjalta 1850–1860-lukujen Ranskassa.

Maria-Helena Forsblom

Pro gradu -tutkielma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Yleinen historia

Turun yliopisto

Huhtikuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos/ Humanistinen tiedekunta

FORSBLOM, MARIA-HELENA: "Kodinhoitaja tai prostituoitu". Keskustelu naisten asemasta Pierre-Joseph Proudhonin ja naisasiankannattajien kirjoitusten pohjalta 1850–1860-lukujen Ranskassa.

Pro gradu -tutkielma, 62 s.

Yleinen historia

Huhtikuu 2019

Tämä tutkielma käsittelee keskustelua naisten asemasta, ominaisuuksista ja oikeuksista 1850-1860-lukujen Ranskassa. Alkuperäislähteinäni käytän Pierre-Joseph Proudhonin (1809–1865) teoksia *De la justice dans la Révolution et dans l'Église* (1958) ja postuumisti julkaistua teosta *La Pornocratie ou les femmes dans les temps modernes* (1875), Juliette Lambertin (1836–1936) teosta *L'idées anti-proudhonniennes sur l'amour et mariage* (1858) sekä Jenny D'Héricourtin (1809–1875) teosta *La femme affranchie. réponse à MM. Michelet, Proudhon, É. de Girardin, A. Comte et aux autres novateurs modernes* (1860). Pierre-Joseph Proudhon oli ranskalainen filosofi, poliittinen ajattelija ja sosiologi. Hän vastusti teoksissaan naisten emansipaatiota ja työntekoa. Hän kuvaili teoksessaan naisten olevan alempia suhteessa mieheen fyysisesti, henkisesti ja moraalisesti. Naisasiankannattajat Juliette Lambert ja Jenny D'Héricourt vastasivat molemmat Proudhonin näkemyksiin teoksissaan. He vastustivat Proudhonin näkemyksiä naisten alemmuudesta ja emansipaatiosta.

Tutkielmassani hyödynnän argumentaatioanalyysiä ja feminististä metodologiaa. Näiden menetelmien avulla analysoin keskustelua naisten asemasta ja selvitän, millä tavalla Proudhon, Lambert ja D'Héricourt perustelivat argumenttinsa. Alkuperäisaineistosta käy ilmi naisten vapaamman aseman vastustus ja toisaalta naisasiankannattajien pyrkimys muuttaa naiskuvaa ja naisten asemaa.

Asiasanat: emansipaatio, feminismi, Jenny D'Héricourt, Juliette Lambert, naisasialiike, Pierre-Joseph Proudhon, työnteko, yleinen historia

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Naisten asema 1800-luvun Ranskassa	1
1.3 Alkuperäisaineisto ja tutkimuskysymykset	8
1.4 Tutkimusmenetelmät	12
2. Naisten fyysiset, henkiset ja moraaliset ominaisuudet Proudhonin teksteissä	15
2.1 Keskustelu naisten ominaisuuksista 1850–1860-lukujen Ranskassa	15
2.2 Proudhonin teorit naisista tieteen valossa	23
3. Naisten emansipaatio, työnteko ja prostituutio 1850–1860 -lukujen Ranskassa	28
3.1 Naisten työnteko 1850–1860-lukujen Ranskassa	28
3.2 Feminismin ja naisten emansipaation vastustus	36
4. Rakkaus, avioliitto ja muuttuva naiskuva	42
4.1 Proudhonin ajatukset rakkaudesta ja avioliitosta	42
4.2 Pyrkimys avioliiton, rakkauden ja naiskuvan muutokseen	47
5. Lopuksi	55
Lähteet:	59

1. Johdanto

1.1 Naisten asema 1800-luvun Ranskassa

Käsittelen tässä tutkielmassa keskustelua naisten asemasta, oikeuksista ja ominaisuuksista 1850–1860-lukujen Ranskassa. Keskityn tutkielmassani Pierre-Joseph Proudhonin teorioihin naisista sekä ajan naisasiankannattajien Proudhonille kirjoittamiin vastineisiin. Pierre-Joseph Proudhon (1809–1865) oli ranskalainen filosofi, poliittinen ajattelija ja sosiologi. Hän oli tiettävästi ensimmäinen ihminen, joka kutsui itseään anarkistiksi.¹ Proudhon vastusti omistusta ja nimitti sitä teoksessaan *Qu'est ce que la propriété?*² (1840) varkaudeksi. Proudhon ajoi työläisten oikeuksia ja kirjoitti teorioita taloudesta.³ Proudhon on kuuluisa hänen anarkistisista poliittisista teorioistaan ja mutualisesta filosofiastaan. Proudhonia pidetään yleensä virheellisesti mutualismin ”isänä”, vaikka mutualismilla on pidempi historia. Mutualismilla tarkoitetaan aatetta, jossa kannatetaan työntekijöiden oikeutta omistaa työnsä tulokset. Mutualistit vastustavat voittoja, jotka syntyvät lainanotosta ja sijoittamisesta. Tutkija Alan Ritterin mukaan taloustieteilijöiden keskuudessa Proudhon tunnettiin itseoppineena amatööriinä, joka oli taitamaton taloustieteellisessä tutkimuksessa.⁴ Proudhonin anarkististen, filosofisten ja taloustieteellisten ajatuksiensa lisäksi hän kirjoitti myös teorioita naisten ominaisuuksista ja vastusti naisten osallistumista politiikkaan. Tutkin, miten naisasiankannattajien tekstit olivat vaikuttaneet Proudhonin teorioihin naisista sekä, miten naisasiankannattajat vastasivat Proudhonin teksteihin. Selvitän, millä tavoin Proudhonin ja naisasiankannattajien näkemykset naisten asemasta, oikeuksista ja ominaisuuksista suhteutuivat aikalaiskeskusteluun Ranskassa.

Vuonna 1789 Ranskassa käynnistyi vallankumous, jonka seurauksena kuningas Ludvig XVI syöstiin pois vallasta ja Ranskasta tuli tasavalta vuonna 1792. Vallankumouksellisten iskulauseena oli ”vapaus, veljeys ja tasa-arvo”. Ranskalaisen historioitsijan Michelle Zancarini-Fournelin mukaan naiset osallistuivat vallankumoukseen, mutta heidät suljettiin hyvin pian politiikan ulkopuolelle. Naiset olivat perinteisesti kuulu-

¹ Woodcock 1972 (1956), 50-51.

² ”Mitä on omaisuus?” Teosten nimet ovat tekijän suomennoksia.

³ Esim. Thibault 2017, Onfray 2017, 9-11.

⁴ Ritter 1969, 4.

neet yksityiseen tilaan, eikä heitä haluttu päästää vallankumouksen jälkeen osaksi politiikkaa. Naiset olivat Zancarini-Fournelin mukaan osallistuneet aktiivisesti vallankumouksen aikana naisten ja miesten tasa-arvoisten oikeuksien ajamiseen. Vuonna 1793 vallankumoukselliset kuitenkin rajasivat naiset julkisen tilan ulkopuolelle, jonka seurauksena naisista tuli Zancarini-Fournelin mukaan ”kansalaisia ilman kansalaisuutta”.⁵

1800-luvulla naisten asemaa rajoitettiin edelleen Ranskan ensimmäisen keisarikunnan aikana (1804-1814, 1815). Vuoden 1804 Napoleonin säätämässä laissa⁶ määriteltiin ja rajoitettiin selkeästi naisten asemaa ja oikeuksia. Esimerkiksi Zancarini-Fournelin mukaan naimisissa olevalla naisella ei lain mukaan ollut juridista asemaa ja naisen asema suhteessa aviomieheensä oli verrattavissa alaikäisen lapsen asemaan suhteessa huoltajaansa. Aviomiehellä oli juridinen oikeus päättää avioparin yhteisistä asioista ja joissain tapauksissa vaimon yksityisistä asioista. Naimattomat naiset olivat lain mukaan isänsä hallinnan alaisia, kunnes täyttivät 21 vuotta. Täysi-ikäiset naimattomat naiset olivat laillisesti vastuussa, mutta yhteiskunnallisesti marginaalissa.⁷

Juridisen aseman lisäksi naisten asema oli myös muilla osa-alueilla rajoitetumpi kuin miehen asema. Tästä osoituksena oli, että 1800-luvun alkupuolen Ranskassa julkinen ja yksityinen tila oli tarkasti rajattu ja tietyt yhteiskunnan osa-alueet ja julkiset tilat olivat avoimia ainoastaan miehille. Esimerkiksi poliittiset, kulttuuriset ja sotilaalliset kokoontumiset olivat yksinomaan miesten osa-alueita, kun taas naiset saattoivat olla vapaasti esimerkiksi kirkossa tai omissa salongeissaan.⁸ Naisten asemaa pyrittiin kuitenkin vapauttamaan. 1800-luvun alussa Ranskassa vaikutti utooppinen poliittinen ja sosiaalinen ajattelusuuntaus, jota kutsuttiin saintsimonianismiksi. Saintsimonianismi perustui Claude-Henri de Rouvroyn⁹ ajatuksiin. Ajattelusuunnassa korostettiin teollista kehitystä ja veljeyttä. Osa entisistä saintsimonialaisista, kuten esimerkiksi Désirée Gay ja Eugénie Niboyet ja Jeanne Deroin¹⁰ perustivat järjestön *Club de l'Emancipation des Femmes*, joka ajoi naisten emansipaatiota.¹¹

⁵ Zancarini-Fournel 2005, 23.

⁶ Code Civil

⁷ Zancarini-Fournel 2005, 30-31

⁸ Zancarini-Fournel 2005, 32.

⁹ Henri de Saint-Simon (1760-1825) oli ranskalainen ajattelija, joka kehitti teorioita politiikasta ja taloudesta. Hänen ajatuksensa vaikuttivat suuresti sosiologiaan ja tieteenfilosofiaan.

¹⁰ Jeanne Deroin (1805-1894) oli ranskalainen sosialisti ja feministi.

¹¹ McMillan 2000, 85.

Vuoden 1848 helmikuussa Ranskassa oli kansannousujen sarja, jonka seurauksena Ranskan kuningas Louis-Philippe syöstiin vallasta ja alkoi lyhyeksi jäänyt Ranskan toisen tasavallan aika. Ranskassa oli pelätty vallankumousta jo pitkään. Työntekijät alkoivat ryhmittyä erilaisiin ryhmittymiin, joilla pyrittiin ajamaan heidän etuja ja nuoret yliopistossa opiskelevat miehet alkoivat ryhmittyä myös poliittisiksi ryhmittymikseen. Historioitsija Jonathan Fenbyn mukaan tyytymättömyys kuninkaaseen, politikojen toimet ja osakkeiden arvon lasku vaikuttivat osaltaan kansannousun syntyyn.¹²

Jonathan Fenbyn mukaan naisten oikeuksien kannattajat osallistuivat myös kansannousuun. Jo ennen helmikuun 1848 vallankumousta naisten oikeuksien kannattajat olivat pyrkineet parantamaan naisten asemaa ja oikeuksia. Esimerkiksi sosialisti ja kirjailija Flora Tristan¹³ ajoi naisten asemaa ja pyrki saamaan työläiset yhteiseen liittoon. Hänen ajatuksensa eivät kuitenkaan saaneet kovin suurta kannatusta.¹⁴ Helmikuun 1848 vallankumouksen myötä naiset alkoivat vaatia tasa-arvoisempaa asemaa miesten kanssa. Miehet saivat Ranskassa helmikuun vallankumouksen seurauksena yleisen äänioikeuden ja naiset vaativat itselleen myös äänioikeutta. Tähän ei kuitenkaan suhtauduttu myötämielisesti. Useat ajan yhteiskunnalliset vaikuttajat vastustivat naisten äänioikeutta. Äänioikeuden lisäksi varhaiset feministit vaativat oikeutta avioeroon, joka oli kielletty vuoden 1804 laissa. Historiantutkija James McMillanin mukaan oikeusministeri Adolphe Crémieux tuki avioeroa koskevaa lakia. Lakialoite äänioikeudesta kaatui kuitenkin äänienemmistöllä 899/1.¹⁵

Pierre-Joseph Proudhon valittiin 1848 kansannousun jälkeiseen hallitukseen ja hän vastusti jyrkästi naisten äänioikeutta ja esimerkiksi naisten valitsemista Ranskan kansalliskokoukseen. Kun vuonna 1849 naisaktivisti Jeanne Deroin asettui ehdolle vaaleissa, Proudhon kirjoitti kannanottonsa *Le Peuple* -lehteen. Proudhon ilmaisi tekstissään jyrkän vastustuksensa naisehdokasta kohtaan. Hänen mukaansa naisen asettumista ehdolle kansalliskokouksessa piti ”vastustaa energisesti julkisen moraalien ja oikeuden nimessä.” Hänen mukaansa naisen paikka oli kotona hoitamassa perhettä ei julkisesti politiikassa.¹⁶

¹² Fenby 2015, 91

¹³ Flora Tristan (1803-1844) oli sosialisti, kirjailija ja merkittävä vaikuttaja Ranskan feministisessä liikkeessä.

¹⁴ Fenby 2015, 91.

¹⁵ McMillan 2000, 87-88.

¹⁶ Zancarini-Fournel, 41.

Proudhonin julkaisi ylläpitämässään *La Peuple* -lehdessä useita tekstejä vuosina 1848–1849, joissa hän vastusti naisten äänioikeutta ja ilmaisi paheksuntansa liberaaleja vapaita naisia kohtaan. Vuonna 1858 Proudhon julkaisi teoksensa *De La Justice dans la Révolution et dans L'Église*¹⁷, jossa hän esitti ajatuksiaan naisten paikasta ja työnteosta. Proudhon kuvaili teorioitaan ja ajatuksiaan naisista useassa teoksessaan. Esimerkiksi teoksessaan *De la Justice* hän esitti, että naiset olivat alempiarvoisia kuin miehet ja hän esitti matemaattisilla kaavoilla miesten vahvuutta suhteessa naisiin.¹⁸

Naisaktivisti Juliette Lambert¹⁹ vastasi Proudhonin väitteisiin vuonna 1858 teoksella *Idées antiproudhoniennes sur l'amour, la femme et le mariage*²⁰, jossa hän ilmaisi kritiikkinsä Proudhonin naisia koskeviin teorioihin. Lambertin julkaiseman teoksen seurauksena naisasiankannattaja Jenny D'Héricourt²¹ julkaisi vuonna 1860 teoksensa *La femme affranchie, réponse à MM. Michelet, Proudhon, É. de Girardin, Legouvé, Comte et autres novateurs modernes*²², jossa hän kritisoi esimerkiksi Jules Micheletin²³, Proudhonin ja August Comten²⁴ naisten emansipaation vastustusta.²⁵

Vuonna 1875 julkaistiin postuumisti Proudhonin teos *La Pornocratie ou les femmes dans les temps modernes*, jossa hän vastasi Lambertin ja D'Héricourtin argumentteihin. *La Pornocratie* jäi keskeneräiseksi, eikä Proudhon ehtinyt julkaista teosta ennen kuolemaansa. Teoksen tarkoituksena oli naistutkija Claire Moseksen mukaan olla ”viimeistely ase” feminismiä vastaan. Proudhon ei kuitenkaan ehtinyt saada sitä valmiiksi ennen kuolemaansa.²⁶ Proudhon oli jo paljon aiemmin julkaissut naisten oikeuksia

¹⁷ ”Oikeudenmukaisuudesta vallankumouksessa ja kirkossa”.

¹⁸ Bell, Offen, 329.

¹⁹ Juliette Lambert (1836-1936) oli kuuluisa feministinen ajattelija, kirjailija ja tasavaltalainen. Juliette Lambert tunnettiin paremmin nimellä Juliette Adam. Hänen miehensä Edmond Adam (1816-1877) oli tasavaltalainen poliitikko.

²⁰ ”Antiproudhonistiset ajatukset rakkaudesta, naisesta ja avioliitosta”.

²¹ Jenny D'Héricourt (1809-1875) syntymänimeltään Jeanne-Marie Poinsard oli ranskalainen kirjailija, vallankumouksellinen ja naisaktivisti. Hän osallistui vuoden 1848 vallankumoukseen. Toisen keisarikunnan aikana hän ryhtyi kättilöksi ja jatkoi naisten emansipaation ajamista.

²² ” Vapautettu nainen, vastaus MM. Micheletille, Proudhonille, É de Girardille, Legouvéille, Comtelle ja muille moderneille innovaattoreille”.

²³ Jules Michelet (1798-1874) oli ranskalainen historioitsija, joka kirjoitti muun muassa naisten asemasta. Hän on tunnettu siitä, että tietävästi hän oli ensimmäinen, joka käytti nimitystä renessanssi euroopan kulttuurihistoriallisesta aikakaudesta.

²⁴ August Comte (1798-1857) oli ranskalainen filosofi, joka on tunnettu positivismiksi nimetyn aate-suuntauksen kehittäjänä. Hän sai vaikutteita utooppisen sosialistin Henri Saint-Simonin ajatusmaailmasta.

²⁵ Dixon-Foyle 2006, 83.

²⁶ Moses 1984, 157.

vastustavia tekstejään, mutta *La Pornocratie* erosi näistä teksteistä sinä, että se oli osoitettu suoraan Proudhonin ajatuksia kritisoiville naisille. Proudhon on osoittanut teoksensa luvut suoraan Lambertille ja D'Héricourtille.²⁷

Proudhonin näkemykset olivat radikaaleja ja pidemmälle vietyjä kuin monien muiden ajan naisten oikeuksia vastustavan. Esimerkkinä muista naisten laajempia oikeuksia vastustavista yhteiskunnallisista ajattelijoina olivat Jules Michelet ja August Comte²⁸ Esimerkiksi Jules Micheletin naisten laajempien oikeuksien vastustaminen perustui traditionaaliseen ajatteluun ja hänen tekstinsä oli suunnattu enemmän porvaristolle. Hän vastusti Moseksen mukaan perinteisen avioliittokäsityksen muuttumista ja koki tasavaltalaisten nousun johtavan moraaliseen degeneraatioon.²⁹

Proudhonin teorioita on useissa yhteyksissä kuvattu antifeministisiksi tai misogynistisiksi.³⁰ Tutkimuksellisessa käytössä termin antifeminismi käyttö on perusteltua, mutta käsitettä antifeminismi ei tietyvästi ole käytetty ennen 1900-lukua. Proudhonin nimitämistä misogynistiksi saattaa olla liioiteltua, koska hänen teoriansa myötäilivät osin ajan näkökulmaa naisista heidän asemastaan ja oikeuksistaan. Selvitän tässä tutkielmassa missä määrin Proudhonin teokset muistuttivat ajan muiden ajattelijoiden näkemyksiä ja missä määrin Proudhonin teorioita voisi luonnehtia antifeministisiksi.

Ajatukset naisen paikasta, työnteosta ja prostituutiosta olivat keskeisessä osassa keskustelussa naisten asemasta 1800-luvun Ranskassa. Naisten työnteoko koettiin 1800-luvun Ranskassa sosiaalisesti ongelmaksi ja naisten tehtävistä ja asemasta työpaikalla käytiin kiivasta keskustelua. Esimerkiksi porvaristisessa keskustelussa työläisnainen koettiin epäonnistuneena suhteessa idealistiseen kuvaan naisesta kotiäitinä.³¹

Proudhon otti teoksissaan kantaa naisten asemaan ja työnteokoon. Proudhon esitti useissa teoksissaan, että naisen vaihtoehtona oli olla joko kotiäitejä tai prostituoituja. Proudhon vastusti teksteissään naisten työnteokoa ja itsenäisyyttä, koska hänen mukaansa se tuhosi perinteisen avioliiton. Keskustelu prostituutiosta oli 1800-luvun Ranskassa pinnalla. Prostituutio oli tietyin rajoituksin laillista ja siihen suhtauduttiin

²⁷ Proudhon 1875.

²⁸ Moses 1984, 151.

²⁹ Moses 1984, 159.

³⁰ kts. esim. Fraisse 1984, 186; Dixon-Fyle 2006; Mauduit, Ergasse 2016; Unger 2018.

³¹ McMillan 1999, 110.

eri kansanluokissa eri tavoin. Historioitsija Alain Corbinin mukaan Proudhonin ja hänen seuraajiensa mukaan naisten työnteolla ja prostituutiolla oli vain häilyvä raja. Proudhonin mukaan tehdas ja bordelli olivat kaksi samanlaista toisiinsa linkittyntä instituutiota.³²

Ajan poliittinen tilanne 1850–1860-lukujen Ranskassa vaikutti myös naisten ja naisasiankannatajien asemaan. Vuonna 1848 syntynyt toinen tasavalta kaatui vuonna 1851, jonka seurauksena Ranskassa tapahtui paljon muutoksia. Vuoden 1851 joulukuussa Louis-Napoléon Bonaparte, joka oli äänestetty yleisillä vaaleilla presidentiksi joulukuussa 1848 lopetti tasavallan ajan ja restauroi monarkian. Hänen johdollaan Ranskassa alkoi toisen keisarikunnan aika ja Bonapartesta tuli keisari Napoleon III. Hän kannatti setänsä Napoleon I:n ajatuksia ja pyrki palauttamaan Ranskan hallinnon vanhan monarkian aikaiseksi.³³

Lait kiristyivät uuden hallinnon alla ja esimerkiksi tasavaltalaiset kokoontumiset kiellettiin ja aktivisteja vangittiin. Esimerkiksi naisten oikeuksia ajanut Jeanne Deroin, jonka pyrkimyksiä asettua ehdolle kansalliskokoukseen Proudhon oli vastustanut, joutui pakenemaan Englantiin. tasavaltalainen liike säilyi kuitenkin myös toisen keisarikunnan aikana ja pyrki saavuttamaan entistä asemaansa. Historioitsija Susan K. Foley mukaan perinteisesti tasavalta oli vuoden 1789 vallankumouksesta asti ollut Ranskassa pitkälti miesvaltainen siitä huolimatta, että suuri osa naisasiankannatajista oli nimenomaan tasavaltalaisia. Ajatus tasavaltaisuudesta pysyi maskuliinisenä vielä 1850-luvullakin, jolloin korostettiin sukupuolien välisiä eroja ja naisilta oli kielletty muun muassa oikeus kansalaisuuteen samoin kuin 1790-luvullakin. Naiset vaikuttivat kuitenkin tasavaltalaisen liikkeen ylläpitämisessä ja maanpaossa ollessaan he kirjoittivat kirjeitä, joita luettiin tasavaltalaisten yksityisissä kokoontumisissa. Naisten vaikutuksesta huolimatta suurin osa tasavaltalaisen liikkeen miehistä ei kuitenkaan hyväksynyt naisille tasavertaista asemaa.³⁴

³² Corbin 1990,241-242.

³³ Mauduit, Ergasse 2016, 7-15.

³⁴ Foley 2004, 129.

1.2 Tutkimustilanne

Tutkielmani käsittelee naisten asemaa ja keskustelua naisten oikeuksista, roolista ja ominaisuuksista Ranskassa 1850–1860-luvuilla. Tutkielmassani keskityn Pierre-Joseph Proudhonin teksteihin naisista ja hänen tekstiensä synnyttämiin vastineisiin. Tutkimukset, joissa kartoitetaan naisten asemaa ja keskustelua naisten asemasta 1800-luvun Ranskassa ovat keskeisessä osassa tutkielmaani.

Keskustelua naisten asemasta 1800-luvun Ranskassa on tutkittu melko paljon eri näkökulmista. Esimerkkinä tutkimuksista, joissa käydään kronologisesti läpi naisten asemaa ja keskustelua naisten oikeuksista 1800-luvun Ranskassa ovat historioitsija James F. McMillanin teos *France and Women, 1789–1914: Gender, Society and Politics* ja naistutkija Claire Moseksen teos *French Feminism in the Nineteenth Century*. Näissä teoksissa käsitellään Proudhonin ajatuksia ja niiden herättämää keskustelua. Historioitsijoiden Susan Groag Bellin ja Karen M. Offenin teoksessa *Women, the Family and Freedom, The Debate in Documents* (Volume one, 1750–1880) on katkelmia Proudhonin teoksesta *De la Justice* ja myös Lambertin ja D'Héricourtin vastineista. Historioitsija Michelle Zancarini-Fournel käsittelee naisten historiaa Ranskassa 1800- ja 1900-luvuilla teoksessaan *Histoire des femmes en France* (2005). Teoksessaan Zancarini-Fournel kirjoittaa feminismiin noususta Ranskassa ja feminismiin vastustuksesta.

Proudhonia henkilönä ja hänen poliittista ja taloutta koskevaa ajatteluaan on tutkittu paljon. Proudhonista on paljon elämäkertoja ja henkilökuvia. Vanhemmat henkilökuvat ovat Proudhonin elinaikana julkaistuja. 1950-luvulla julkaistiin runsaasti tutkimusta Proudhonista. Näistä tutkimuksista hyödynnän tutkielmassani George Woodcockin Proudhonin elämäkertaa *Pierre-Joseph Proudhon, His Life and Work* vuodelta 1956. Tuoreimmista tutkimuksista esimerkkeinä ovat oikeushistorioitsija Anne-Sophie Chambostin teos *Proudhon, L'Enfant terrible du socialisme* (2009) ja filosofi ja historioitsija Thibault Isabelin teos *Pierre-Joseph Proudhon, L'Anarchie sans le désordre* (2017).

Pierre-Joseph Proudhonin ajatukset ja teoriat naisista on vähemmän tutkittu aihe. Proudhonin naisia koskevaa teoriaa käsittelee kirjallisuudentutkija Barbara Kaltzin artikkeli *Analyse d'un discours androcentrique* (1984), jossa Kaltz käy läpi Proudhonin mieskeskeistä diskurssia ja hänen teorioitaan naisista. Monissa Proudhonia käsittelevissä teoksissa hänen teoriansa naisista jäävät vähemmälle huomiolle. Esimerkiksi

tuoreissa Proudhonin filosofiaan keskittyvissä teoksissa Thibault Isabelin teoksessa ja poliittisen filosofian tutkijan Édouard Jourdainin teoksessa *Proudhon Contemporain* (2018) on jätetty kokonaan mainitsematta Proudhonin teorit naisista.

1.3 Alkuperäisaineisto ja tutkimuskysymykset

Proudhon julkaisi paljon tekstejä elämänsä aikana ja niistä vain muutama käsitteli hänen teorioitaan naisista. Keskityn tässä tutkielmassa niihin teoksiin ja teosten osiin, jotka käsittelivät lähinnä pelkästään naisia, rakkautta tai avioliittoa. Proudhonin ja hänelle vastanneiden naisasiankannattajien tekstien tarkastelu selvittäessä keskustelua naisten asemasta on perusteltua, koska Proudhonin tekstit ja naisvastaisuus osoittavat selkeästi konfliktin naisten ja miesten välillä. Kirjallisuudentutkija Joyce Dixon-Fylen mukaan Proudhonin tekstit ja niiden ympärille kehkeytynyt keskustelu osoitti laajemman ”sodan” naisten ja miesten välillä. Tässä sodassa Dixon-Fylen mukaan naiset pyrkivät osoittamaan oikeutensa koulutukseen, työhön ja omaisuuteen, joita miehet pyrkivät pitämään itsellään.³⁵

Alkuperäisaineistoni avulla tutkin keskustelua naisten asemasta ja oikeuksista Ranskassa 1850–1860-luvuilla. Tutkimuskysymyksinäni on, miten Pierre-Joseph Proudhon suhtautui naisiin ja heidän asemaansa teksteissään? Kysyn, millä tavoin Proudhonin esittämät näkemykset naisten asemasta teoksessa *De la Justice* suhteutuivat aikalaiskeskusteluun? Kysyn, miten Proudhonin teorit naisista suhteutuivat ajan tieteiliseen ajatteluun? Kysyn, miten Proudhonin, Lambertin ja D’Héricourtin näkemykset rakkaudesta ja avioliitosta suhteutuivat aikalaiskeskusteluun? Kysyn, miten Juliette Lambert ja Jenny D’Héricourt vastasivat Proudhonin näkemyksiin naisten asemasta, työnteosta, rakkaudesta ja avioliitosta? Kysyn, lisäksi, miten keskustelu naisten, asemasta, ominaisuuksista ja oikeuksista osoitti naiskuvassa tapahtuvaa muutosta 1850–1860-lukujen Ranskassa?

Alkuperäisaineistoni koostuu Proudhonin kirjoittamista teksteistä sekä D’Héricourtin ja Lambertin hänelle kirjoittamista vastineista. Alkuperäisaineistonani on osia Pierre-Joseph Proudhonin vuonna 1858 julkaistusta teoksesta *De la Justice*. Teos jakautuu

³⁵ Dixon-Fyle 2006, 4.

useaan eri osaan, mutta tutkielmani kannalta oleellista on keskittyä vain teoksen kymmenenteen ja yhdenteentoista osaan, jotka käsittelevät rakkautta, avioliittoa sekä naisen moraalisia, fyysisiä ja älyllisiä ominaisuuksia. Teoksessaan Proudhon esittelee laajasti teorioitaan naisista. Hän oli julkaissut jo aiemmissa teoksissaan teorioitaan naisista, mutta *De la Justicessa* Proudhon toi selkeämmin esille näkemyksensä naisten asemasta ja ominaisuuksista. Vuosina 1860–1861 julkaistiin korjattu ja muokattu versio teoksesta kaksitoistaosaisena julkaisuna *Essais d'une philosophie populaire*. Tutkielmassani käytän pelkästään vuoden 1858 versiota.

Alkuperäislähteenäni ovat lisäksi Juliette Lambertin teos *Idees anti-proudhonnies sur l'amour et mariage* (1858). Lambert julkaisi teoksensa pian Proudhonin *De la Justice* -teoksen julkaisun jälkeen. Hän vastusti teoksessaan erityisesti Proudhonin esittämiä teorioita rakkaudesta ja avioliitosta. Alkuperäisaineistonani on lisäksi Jenny D'Héricourtin teos *La femme d'affranchie*, joissa vastattiin Proudhonin ja useiden muiden ajan ajattelijoiden esittämiin argumentteihin naisten ominaisuuksista, asemasta ja oikeuksista. D'Héricourtin teoksesta hyödynnän lähinnä vain Proudhonin ajattelua koskevaa lukua.

Alkuperäisaineistonani on lisäksi Proudhonin postuumisti vuonna 1875 julkaistu teos *La Pornocratie ou les femmes dans les temps modernes* jossa Proudhon esittää laajemmin ja tarkemmin teoriaansa naisista. Tällä teoksella Proudhon vastasi suoraan Lambertin ja D'Héricourtin esittämiin argumentteihin. Teoksen käsikirjoitus löytyi Proudhonin papereiden joukosta, eikä Proudhon ehtinyt julkaista teostaan ennen kuolemaansa. *La Pornocratie* tukee ja täydentää Proudhonin *De la Justice* teoksessaan esittämiä teorioita naisista.

Vuonna 1876 julkaistiin postuumisti teos *Amour et Mariage*, joka on versio vuonna 1858 julkaistusta *De la Justice* teoksen samannimisestä osasta. Teoksen julkaisijat perustelivat teoksen julkaisua sillä, että *Amour et Mariage* ja *La Pornocratie* linkittyvät yhteen. Teoksen julkaisijoiden mukaan *La Pornocratie* teos jäi vaillinaiseksi ja Proudhonin teorit naisista ovat paremmin ymmärrettävissä, mikäli on tutustunut Proudhonin teokseen *Amour et Mariage*.³⁶ Hyödynnän tutkimuksessani vuoden 1858 versiota tästä teoksesta sellaisena kuin se on julkaistu osana *De la Justice* teosta.

³⁶ Proudhon 1876, 1. Teoksen julkaisijat

Alkuperäisaineistoni on haastava sikäli, että se koostuu useista eri teksteistä ja tekstityypeistä. Teksteillä on myös jonkin verran ajallista etäisyyttä. Esimerkiksi *De la Justice* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1858 ja *La Pornocratie* vasta vuonna 1875. Tekstit pyrkivät vahvasti vaikuttamaan lukijan mielipiteisiin. Tekstien tarkoituksena oli vakuuttaa lukija esimerkiksi siitä, ettei naisten paikka ollut työelämässä ja, että naiset olivat heikompia suhteessa miehiin. D'Héricourtin ja Lambertin teoksissa pyrittiin kumoamaan Proudhonin väitteet ja vakuuttamaan lukija väitteiden järjettömyydestä.

Proudhonin tekstit sisältävät osaltaan pamfletinomaista kirjoitusta. Jenny D'Héricourtin teoksessa vuorottelee Proudhonin ajatusten esittäminen ja hänen esittämiin väitteisiin vastaaminen. Teokseen on liitetty D'Héricourtin ja Proudhonin välistä kirjeenvaihtoa, josta käy ilmi Proudhon ja D'Héricourtin välinen yksityinen kirjeitse käyty keskustelu julkaistujen tekstien lisäksi. D'Héricourtin teoksessa *La femme affranchie* käydään fiktiivistä dialogia Proudhonin ja D'Héricourtin välillä. Proudhonin teoksessaan *De la Justice* esittämät väitteet on muokattu repliikeiksi, joihin "kirjailija" D'Héricourt vastaa.

Vaihtelevat tekstityypit luovat haasteita teosten tulkintaan. Lisäksi tutkimuksellisenä haasteena on eri foorumeilla käyty keskustelu Lambertin, D'Héricourtin ja Proudhonin välillä. Osa teksteistä on julkaistu avoimena kirjeenä lehdissä, osa aikakausjulkaisuna ja osa kokonaisina teoksina. Tästä syystä keskustelun eri vaiheita on haastava jäljittää. Tutkimuksellisenä haasteena on lisäksi, että käyttämäni alkuperäisaineisto sijoittuu eri vuosille. Tekstejä toisaalta yhdistää niiden sisältämä argumentaatio ja se, että niillä on pyritty vaikuttamaan osittain samaan lukijakuntaan.

Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin teokset olivat osaltaan suunnattu samalle kohdeyleisölle, mutta ne eivät välttämättä tavoittaneet samaa yleisöä. Lambertin ja D'Héricourtin teokset olivat suunnattu naisten lisäksi ajan miesajattelijoille ja niiden tarkoituksena oli Proudhonin ja muiden ajan miesajattelijoiden näkemysten ja argumenttien kumoaminen. Kuitenkin Lambertin ja D'Héricourtin teokset saavuttivat paljon pienemmän yleisön kuin Proudhonin teokset. Tähän syynä oli esimerkiksi se, että naisten kirjoituksia ei 1850–1860-lukujen Ranskassa luettu läheskään yhtä paljon kuin miesten kirjoittamia tekstejä. Kirjallisuudentutkija Joyce Dixon-Fylen mukaan Ranskassa toisen keisarikunnan aikana vallitsi yleinen naisvastaisuus ja naisaktivistit, jotka yrittivät ajaa naisten etua, pyrittiin hiljentämään. Lambert ja D'Héricourt yrittivät

haastaa miesten hallitseman julkisen keskustelun kirjoittamalla tekstejä. Dixon-Fylen mukaan on kuitenkin ymmärrettävä, että heidän todellinen vaikutuksensa saattoi jäädä aika pieneksi, koska mieskirjoittajat hallitsivat keskustelua ja heillä oli paljon vanhempi maine ja laajempi lukijakunta.³⁷

Ranskassa vallitsi toisen keisarikunnan aikana tiukka sensuuri, joka kohdistui myös Proudhonin teoksiin. Proudhonin oli vaikea saada julkaistua tekstejään Ranskassa. Tähän syynä olivat Proudhonin sosialistiset ja anarkistiset ajatukset. Proudhonin oli myös vangittuna vuosina 1849–1852 arvosteltuaan Napoleon III:tta. Vankeutensa jälkeen Proudhonin oli lähes mahdotonta saada julkaistua teoksiaan. Hän sai julkaistua vuonna 1858 *De la Justice* -teoksensa, mutta sitä lakattiin pian julkaisemasta Ranskassa. Syynä tähän oli Proudhonin tässä teoksessa kirkkoa vastaan esittämät väitteet. Proudhon oli kirkon vastaisten mielipiteidensä vuoksi maanpaossa Belgiassa vuosina 1858–1862, koska häntä uhkasi Ranskassa vankeustuomio.³⁸

Lambertin onnistui julkaista teoksensa Ranskassa, mutta D'Héricourtin teos joutui sensuurin kohteeksi. *La femme affranchie* julkaistiin vuonna 1860 Brysselissä Albert Lacroix'n kustantamon toimesta. Teos oli kielletty Ranskassa sen vuoksi, että se katsottiin moraalittomaksi. Napoleon III peruutti kiellon sen jälkeen, kun D'Héricourt kirjoitti hänelle henkilökohtaisesti ja vastusti teoksen sensurointia ilman, että hänelle annettiin mahdollisuutta puolustautua.³⁹ Albert Lacroix'n kustantamo, joka julkaisi D'Héricourtin teoksen, julkaisi myös Proudhonin teoksia hänen ollessaan maanpaossa. Belgialaisen Albert Lacroixin kustantamo julkaisi monien maanpaossa olevien ranskalaisien tekstejä, joita ei eri syistä suostuttu julkaisemaan Ranskassa.⁴⁰

³⁷ Dixon-Fyle 2006, 83-84.

³⁸ Woodcock 1956, 178-186.

³⁹³⁹ Dixon-Fyle 2006, 88,

⁴⁰ kts. esim. Martyris, Nina: Hugo, Inc.

1.4 Tutkimusmenetelmät

Käyttämäni alkuperäisaineisto käsittelee pääasiassa naisten ominaisuuksia, asemaa ja oikeuksia. Tämän vuoksi on perusteltua hyödyntää tutkielmassani jonkin verran feministisen tutkimuksen metodeja ja käsitteitä. Lisäksi hyödynnän argumentaatioanalyysin metodeja.

Feministinen metodologia on yksi tapa tarkastella historiaa. Feministisen teorian keskiössä on kysymys siitä, ovatko miehet ja naiset samanlaisia vai erilaisia. Feministisessä metodologiassa toinen keskeinen ajatus on käsitys yksityisestä ja yleisestä. Naistutkija Joan B. Landesin mukaan historiassa sukupuolten välinen epäsuhtaisuus näyttäytyi nimenomaan jaossa yksityiseen ja julkiseen tilaan. Naiset kuuluivat ”luontaisesti” yksityiseen ja miehet julkiseen tilaan. Yksityinen tila eli koti kuului perinteisesti naisille, kun taas julkinen tila, kuten politiikka oli rajoitettu pelkästään miehille.⁴¹ Jako yksityiseen ja julkiseen tilaan tulee esille myös alkuperäisaineistossani. Keskustelu siitä kuuluiko julkinen tila vain miehille, näkyi keskustelussa naisten asemasta 1850–1860-lukujen Ranskassa. Käsitteelen tutkielmassani tätä jakoa ja sitä, miten se näkyy alkuperäisaineistossani.

Naistutkija Joan Wallach Scottin mukaan feministit ovat pyrkineet kirjoituksillaan eri aikoina tuomaan esille naisten kyvykkyyttä ja kumoamaan ennakkoluuloja naisten ominaisuuksista ja erilaisuudesta suhteessa miehiin.⁴² Scott käsittelee useissa eri teoksissaan feminististä metodologiaa esimerkiksi historiankirjoituksen ja kielen näkökulmasta. Scott esittää teoksessaan *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man* (1996) ajatuksen siitä, että keskeinen osa sukupuoleen liittyvässä debatteissa on ollut kysymys sukupuolten luontaisesta erilaisuudesta. Sukupuolen luontoon ja biologisiin ominaisuuksiin liittyvillä argumenteilla on hänen mukaansa pyritty perustelemaan poliittiset toimet, joilla on rajoitettu esimerkiksi naisten poliittisia oikeuksia ja koulutusta. Scott nostaa teoksessaan esille debatin Ranskassa naisten oikeuksista vuosina 1789–1914, jolloin ainoastaan miehet olivat kansalaisia. Scottin mukaan miehet pyrkivät osoittamaan moraalisen tai tieteellisen ylemmyytensä suhteessa naisiin ja perustelivat tällä naisten oikeuksien ja kansalaisuuden rajoittamisen. Naiset pyrkivät

⁴¹ Landes 1998, 165.

⁴² Scott 1996a, 1-3.

Scottin mukaan kuitenkin kiistämään miesten esittämät argumentit ja puolustamaan emansipaatiota kiistäen ajatuksen naisten luontaisesta alemmuudesta.⁴³

Tutkielmassani käsittelemäni naisaktivistien Juliette Lambertin ja Jenny D’Héricourtin tekstit ovat esimerkkejä juuri tyypillisistä naisaktivistien kirjoittamista teksteistä, joilla pyritään kumoamaan naisiin kohdistuneita ennakkoluuloja ja käsityksiä naisen luonnosta sekä puolustamaan naisten emansipaatiota ja oikeuksia. Proudhonin teoksissa näkyy myös käsitys sukupuolien välisistä eroista ja naisten ”luonnollisista” ominaisuuksista, joilla hän perustelee naisten oikeuksien rajoittamisen. Selvitän tutkielmassani Proudhonin, Lambertin ja D’Héricourtin argumentointia feministisen metodologian näkökulmista.

Alkuperäisaineistoni on tekstityypiltään vaihtelevaa, mutta teksteissä pyritään vaikuttamaan vahvasti lukijan mielipiteisiin. Hyödynnän tutkielmassani jonkin verran argumentaatioanalyysiä. Filosofian professori Seppo Sajaman mukaan argumentointi on yksi vallan käytön muoto. Argumentoinnilla pyritään hänen mukaansa vaikuttamaan mielipiteisiin ja tarkoituksena on saada toiset toimimaan haluamallaan tavalla. Argumentointi voi Sajaman mukaan olla käsitysten muodostamisen prosessi, jossa pyritään keskustelemalla pääsemään lopputulokseen.⁴⁴ Hyvin muodostetun argumentin pitäisi pohjautua valideihin premisseihin, niistä tehtyyn päätelmään ja johtopäätöksiin. Argumentaatio voi olla rationaalista tai retorista. Rationaalisessa argumentaatiossa premisit ovat mahdollisimman selkeästi perusteltuja ja niistä tehdyt päätelmät päteviä. Retorisessä argumentaatiossa taas saatetaan esittää virheellisiä tai harhaanjohtavia päätelmiä, koska yritetään saada vastapuoli mahdollisimman vakuuttuneeksi. Argumentaatioanalyysiin kuuluu Sajaman mukaan esimerkiksi argumentin pätevyyden selvittäminen sekä argumentin rungon, eli sen mistä se koostuu, esiin kaivaminen.⁴⁵ Selvitän tutkielmassani alkuperäisaineistoni argumentointia ja sitä, millä tavoin esitettyjä väitteitä on pyritty teksteissä perustelemaan. Selvitän, mihin eri teorioihin, malleihin ja ajatuksiin Proudhon perusti argumenttinsa ja miten hän pyrki puolustamaan väitteitään. Esittelen lisäksi Lambertin ja D’Héricourtin Proudhonille esittämiä vasta-argumentteja ja niiden perusteluita. Vertailen myös Lambertin ja D’Héricourtin tapaa argumentoida

⁴³ Scott 1996b, ix-x.

⁴⁴ Sajama 2011, 2-4.

⁴⁵ Sajama 2011, 11-15.

Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin tekstit ovat esimerkkejä teksteistä, joilla pyritään vaikuttamaan poliittisesti. Lambert ja D'Héricourt pyrkivät tuomaan esille naisasiaa ja Proudhon vastusti naiskannattajien pyrkimyksiä. Tämä näkyy tekstien argumentaatioissa. Selvitän tässä tutkielmassa Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin tapaa argumentoida ja sitä, mihin he perustavat argumenttinsa. Lisäksi selvitän feministisen metodologian käsitteiden, kuten yksityisen ja julkisen tilan ja sukupuolten samanlaisuuden tai erilaisuuden käsitysten kautta keskustelua naisten ominaisuuksista, oikeuksista ja asemasta.

2. Naisten fyysiset, henkiset ja moraaliset ominaisuudet Proudhonin teksteissä

2.1 Keskustelu naisten ominaisuuksista 1850–1860-lukujen Ranskassa

Tässä alaluvussa käsittelem Proudhonin teorioita naisten ominaisuuksista. Käsittelem Proudhonin teorioita naisten fyysisistä, henkisistä ja moraalista ominaisuuksista. Selvitän myös, miten ajan naisasiankannattajat, kuten Jenny D’Héricourt ja Juliette Lambert vastasivat Proudhonin teorioihin naisista.

Keskustelu Proudhonin ja naisasiankannattajien välillä oli keskeinen osa Proudhonin teorioiden julkaisua. Naisasiankannattajat Jeanne Deroin ja Jenny D’Héricourt kirjoittivat naisista ja naisten emansipaatiosta artikkeleita naisasiankannattajien julkaisuihin. Proudhon oli vastustanut naisten laajempia oikeuksia useissa teksteissään ja vuonna 1849 Proudhon julkaisi toimittamassaan *Le Peuple* -lehdessä artikkelin, jossa hän vastusti Jeanne Deroinin asettumista ehdolle Ranskan kansalliskokoukseen.⁴⁶

Jenny D’Héricourt julkaisi artikkelin Proudhonin naisvastaisuudesta otsikolla *M. Proudhon et la question des femmes*⁴⁷ vuonna 1856 *Revue philosophique et religieuse* -julkaisussa. D’Héricourtin mukaan Proudhon kieltäytyi tuolloin vastaamasta hänen kirjoitukseensa vedoten D’Héricourtin älylliseen alemmuuteen.⁴⁸ Historiantutkija Karen Offenin mukaan termi naiskysymys tulee esille ensimmäistä kertaa tässä artikkelissa.⁴⁹

D’Héricourt kirjoitti tässä artikkelissa yksityiskohtaisesti Proudhonin teosten naisvastaisuudesta. Hän lainasi katkelmia Proudhonin teoksista vuosilta 1841, 1843 ja 1846. Osana artikkelia on myös Proudhonin D’Héricourtille lähettämä kirje, josta voi päätellä, että Proudhon ja D’Héricourt olivat jonkinlaisessa kirjeenvaihdossa keskenään. D’Héricourt pyrki tuomaan artikkelissaan esille Proudhonin teorioissa esiintyviä paradokseja ja naisten alemmuutta korostavia kohtia.⁵⁰ Hän nosti esille Proudhonin teorian tasa-arvosta:

La femme, individu distinct, doué de conscience, d’intelligence, de volonté, d’activité, comme l’homme, ne sera plus séparée de lui devant le

⁴⁶ Offen 2017,13.

⁴⁷ ”Herra Proudhon ja naiskysymys”.

⁴⁸ Offen 2017, 149.

⁴⁹ Offen 2017,13.

⁵⁰ D’Héricourt 1856, 5-15.

droit. Vous direz de toutes et de tous comme à la page 47 de votre premier mémoire sur la propriété : « -- L'égalité est un *droit absolu*, parce que sans l'égalité il n'y a pas de société. »⁵¹

D'Héricourt pyrki artikkelissaan ajamaan naisten tasavertaista asemaa suhteessa mieheen lain edessä. D'Héricourt pyrki argumentoinnissaan kääntämään Proudhonin oman tekstin häntä vastaan osoittamalla, että Proudhon itse ajoi myös tasa-arvoa. D'Héricourt pyrki ajamaan naisille kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla yhdenvertaista asemaa miesten kanssa.⁵²

D'Héricourtin ja Deroinin julkaisut johtivat Proudhonin julkaisemaan vastineet häntä vastustaville naisaktivisteille. Proudhonin esittämät näkemykset naisista ja *De la Justice* (1858) naisia käsittelevät osat syntyivät osaltaan naisasiankannattajien provoimana.⁵³ D'Héricourt ja Juliette Lambert laativat molemmat vastineet Proudhonin teokselle *De la Justice*. Lambertin ja D'Héricourtin julkaisemat vastineet johtivat vuonna 1975 julkaistun Proudhonin teoksen *La Pornocratie* syntyyn. Proudhonin teorialat johtivat Lambertin ja D'Héricourtin teosten syntyyn ja toisaalta heidän teoksensa johti Proudhonin julkaisemaan näille vastaukset. Proudhonin teorioita on mielestäni siis perusteltua tarkastella Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin välisen keskustelun kautta.

Proudhon näki naisen tärkeimpänä tehtävänä olla äiti ja hoitaa kotia. Proudhonin mukaan naisen ei kuulunut puuttua politiikkaan tai miesten asioihin. Proudhonin näkemykset ihannenaisestä on tulkittu kumpuavan lapsuudesta. Esimerkiksi Proudhonin elämästä kirjoittanut historioitsija George Woodcock esitti Proudhonin elämänkerassa, että Proudhon arvosteli kohtaamiaan naisia suhteessa äitiinsä. Proudhon muisti Woodcockin mukaan äitinsä periaatteellisena, ahkerana, itsensäuhraavana kodinhoitajana, jolla ei ollut minkäänlaista halua puuttua miesten asioihin.⁵⁴ Woodcockin tulkinnalle äitisuhteen vaikutuksesta Proudhonin naiskuvaan ei ole muuta tutkimuksellista

⁵¹ D'Héricourt 1856, 15. Nainen on erillinen yksilö, jolla on tietoisuus, älykkyyttä, tahtoa ja aktiivisuutta, kuten miehellä. Hän ei tule enää olemaan eriarvoinen suhteessa mieheen lain edessä. Sannotte tästä kaiken kaikille, ensimmäisen omaisuutta käsittelevän teoksen sivulla 47: "- Tasa-arvo on ehdoton oikeus, koska ilman tasa-arvoa ei ole yhteiskuntaa." Suomenkokset ovat tekijän kääntämiä.

⁵² D'Héricourt 1856, 15.

⁵³ Esimerkiksi Jeanne Deroinin toimittama naisten politiikkaa ja mielipiteitä käsittelevä lehti vuosina 1848 ja 1849 ajoi muun muassa Proudhonin ja Micheletin laatimaan vastalauseen naisten pyrkimyksille emansipoitua. Offen 2017, 81

⁵⁴ Woodcock 1956, 3.

perustaa kuin Proudhonin kirjoitukset äidistään. Johtopäätös siitä, että Proudhonin ihannoima naiskuva olisi muodostunut pääasiassa hänen äitinsä esikuvan pohjalta on näin ollen pelkästään Woodcokin tulkinta.

Proudhonin naiskuva heijasti osaltaan ajan ajattelutapaa, mutta hänen naiskuvansa oli aikaankin nähden radikaalisesti naisten heikkomuutta suhteessa mieheen korostavaa. Naisen heikkomuus ulottui Proudhonin mukaan kolmelle eri osa-alueelle: nainen oli heikompi suhteessa mieheen fyysisesti, älyllisesti ja moraalisesti.⁵⁵

Naisasiankannattaja Juliette Lambert vastasi Proudhonin väitteisiin naisten ominaisuuksista teoksessaan *Idées anti-proudhoniennes*. Juliette Lambert, myöhemmin paremmin tunnettu nimellä Adam, kasvoi vapaamielisen tasavaltalaisen isän ja katolisen monarkin isoäidin vaikutuksen alaisena. Hän meni naimisiin 18-vuotiaana ja muutti Pariisiin aviomiehensä kanssa. Pariisissa Lambert tutustui saintsimonianismin kannattajiin. Hän raivostui Proudhonin naisvastaisista argumenteista ja päätti julkaista vuonna 1858 teoksen *Idées anti-proudhoniennes*. Hän julkaisi teoksen käyttäen nimeä Lamber hänen oikean nimensä Lambert sijaan⁵⁶. Teos sai heti hyvän vastaanoton ja käynnisti Lambertin kirjallisen uran.⁵⁷

Lambertin mukaan Proudhonin teorioista vaarallisemmat olivat juuri hänen teoriansa naisten ominaisuuksista. Lambert perusteli väitettään sillä, että Proudhonin teorit rakkaudesta ja avioliitosta olivat niin yleisen mielipiteen ulkopuolella, etteivät ne vaikuttaneet ihmisiin. Kuitenkin hänen teoriansa naisista edisti sitä, että naisten asema pidettäisiin ennallaan. Lambertin mukaan Proudhonin perustelut vankensivat miesten mielipidettä siitä, että vallitseva järjestelmä olisi säilytettävä.⁵⁸

Jenny D'Héricourt vastasi myös Proudhonin esittämiin ajatuksiin naisten ominaisuuksista vuonna 1860 julkaistussa teoksessaan *La femme affranchie*. Jenny D'Héricourt vaikutti vahvasti naisasialiikkeessä. Hänen naisasiaa käsittelevät artikkelinsa vuosina

⁵⁵ Proudhon 1858, 341.

⁵⁶ Yhdenmukaisuuden vuoksi käytän tutkielmassani leipätekstissä nimeä Lambert Lamberin tai Adamin sijaan. Teokseen viitattaessa käytän sitä vastoin nooteissa nimeä Lamber, jolla teos on alun perin julkaistu.

⁵⁷ Bell, Offen 1983, 325.

⁵⁸ Lamber 1858, 56.

1856-1857 olivat osasyyproudhonin naisvastaisuudelle. D'Héricourtin elämästä ei tiedetä paljoa, mutta hän opiskeli vanhemmalla iällä lääketiedettä ja toimi kättilönä sekä Pariisissa että Chicagossa.⁵⁹

D'Héricourtin argumentointi oli tyypillistä feminististä argumentointia, jolla pyrittiin kumoamaan käsityksiä naisista pyrkimällä osoittamaan naisten kyvykkyys. D'Héricourtin teksti oli vahvasti argumentoivaa ja paikoittain myös hyökkäävää. Tekstin tarkoituksena oli vakuuttaa sekä Proudhon että tekstin lukijakunta Proudhonin näkemysten virheellisyydestä. Teoksessa on Proudhonin ja D'Héricourtin välistä kirjeenvaihtoa ja osaan kirjeistä hän vastasi teoksellaan. D'Héricourt antoi paljon esimerkkejä Proudhonin väitteiden epäloogisuudesta, paradoksaalisuudesta ja kaksinaismoralismista. D'Héricourt julisti teoksessaan sodan Proudhonia vastaan:

Monsieur Proudhon, vous avez voulu la guerre avec les femmes!... Guerre vous aurez.⁶⁰

Kirjallisuudentutkija Dixon-Fylen mukaan D'Héricourtin tekstin hyökkäävä sävy ja argumentaatio aiheutti kritiikkiä feministeissä ja vaikka D'Héricourtin hyökkäystä Proudhonia vastaan arvostettiin niin siitä huolimatta hänen argumenttinsa ja ehdotuksensa kohtasivat kritiikkiä ajan feministeissä. Lambertin teos sai laajempaa hyväksyntää feministien keskuudessa ja teosta pidettiin vaikuttavampana kuin D'Héricourtin teosta.⁶¹ Teosten erilaisuus osoitti, ettei naisasialiike ollut 1850–1860-lukujen Ranskassa yhtenäinen. Esimerkiksi Lambertin ja D'Héricourtin välille syntyi erimielisyyksiä. Dixon-Fylen mukaan *La Pornocratie* julkaisu johti myös naisasialiikkeen hajanukseen, joka juonsi juurensa juuri D'Héricourtin ja Lambertin välille syntyneeseen erimielisyyteen.⁶²

Proudhon kirjoitti teoksessaan *De la Justice* naisten älyllisestä ja moraalista alemmuudesta suhteessa miehiin.⁶³ Proudhon myönsi, että naiset puhuvat yhtä hyvin, jopa ehkä paremmin, kuin miehet. Nainen oli hänen mukaansa myös rakenteellisesti kuin

⁵⁹ Bell, Offen 1983, 336.

⁶⁰ D'Héricourt 1860, 162. ”Herra Proudhon, olette halunneet sotaa naisia vastaan, sodan te saatte.”.

⁶¹ Dixon-Fyle 2006, 90-91.

⁶² Dixon-Fyle 2006, 91.

⁶³ Proudhon 1858, 344-346.

mies: hän näkee, haistaa, rakastaa ja kävelee. Nainen myös kykenee ajattelemaan, arvostelemaan ja keskittymään. Proudhonin mukaan naiselta puuttui kuitenkin kyky tuottaa siemeniä eli ideoita (lat. *genius*). Geniuksella Proudhon tarkoitti kykyä abstraktion muodostamiseen ja yleistämiseen. Proudhonin mukaan tämä kyky puuttui lapsilta, eunukeilta ja naisilta.⁶⁴

Historiantutkija Karen Offenin mukaan Proudhon tarkoitti tällä, että, koska naiset eivät kyenneet tuottamaan näitä ”siemeniä” he ainoastaan passiivisesti toimivat astioina miehille ideoille ja siemenille. Offen syyttää tässä kohtaa Proudhonia antifeminismitä ja toteaa, että harva ranskalainen mies on ollut niin häpeämättömästi antifeministinen kuin Proudhon.⁶⁵ Offenin sävy on jonkin verran kärkeä. Hän muun muassa nimittää Proudhonia misogynistiksi, sovinistiksi ja antifeministiksi. Offenin keskeisenä tutkimuskohteena on naisliikkeiden historia, joka osaltaan vaikuttaa Offenin tutkimuksen sävyyn. Proudhonin tekstissä on huomattavissa selkeästi naisia vähätteleviä teorioita, ja Proudhon vastusti naisasiankannattajien ajamaa emansipaatiota, mutta siitä huolimatta Proudhonin nimittäminen sovinistiksi tai misogynistiksi on mielestäni ajan yleiseen ajattelutapaan nähden anakronistista.

Proudhon kuvailee teoksessaan *De la Justice* yksityiskohtaisesti esimerkein naisten heikkomuutta suhteessa miehiin. Proudhon esittää matemaattisesti naisen fyysistä heikkoutta suhteessa mieheen:

on peut (--) dire qu'en moyenne la force physique de l'homme est à celle de la femme comme 3 est à 2. (--) Le rapport numérique de 3 à 2 indique donc, (--) le rapport de valeur entre les sexes.⁶⁶

Proudhon osoitti siis, että miehen fyysinen voimakkuus suhteessa naiseen osoittaa myös sen, että miehen arvo on korkeampi kuin naisen. Proudhon myönsi, että niin yhteiskunnassa kuin elämässäkin fyysinen voima ei ole kaikki kaikessa, mutta hän totesi heti perään, että fyysinen voima merkitsee kuitenkin jotakin. Proudhon vertasi nai-

⁶⁴ Proudhon 1858, 354.

⁶⁵ Offen 2017, 150.

⁶⁶ Proudhon 1858, 341. ”Voidaan todeta, että keskimäärin miehen fyysinen voima verraten naisen voimaan on kolmen suhde kahteen. Kolmen suhde kahteen numeraalisena suhteena ilmaisee siis suhteellisen arvon sukupuolten välillä.”

sen asemaa suhteessa miehiin vahvemman rodun ylivaltaan suhteessa heikompaan ro-
tuun. Proudhon perusteli miesten ylivaltaa suhteessa naiseen sillä, että mies oli vah-
vempi kuin nainen.

la prépondérance est acquise au sexe fort dans la proportion de 3 con-
tre 2, ce qui veut dire que l'homme sera le maître et que la femme
obéira. *Dura lex, sed lex.*⁶⁷

Proudhonin mukaan siis miehen fyysinen ylivalta suhteessa naiseen johti siihen, että
miehen tehtävä oli hallita naista ja naisen tehtävä oli totella.⁶⁸ Lambert myönsi teok-
sessaan, että mies saattoi olla fyysisesti vahvempi kuin nainen, mutta hänen mukaansa
ihmiskehossa oli muitakin ihailtavia ominaisuuksia kuin lihasvoima, eikä fyysinen yli-
voima ollut peruste miehen ylivallelle.⁶⁹

Ajan ranskalaisista miesajatteliijoista historioitsija Jules Michelet oli samaa mieltä
Proudhonin kanssa naisten fyysisestä ja älyllisestä heikkoudesta. Teoksessaan *La
femme affranchie* D'Héricourt kirjoitti Micheletin ajatuksista seuraavasti:

La femme, selon M. Michelet, est un être de nature oppose à celle de
l'homme; une creature faible, toujours blessée –

Elle est incapable d'abstraire, de généraliser, de comprendre les oeuvres
de conscience.⁷⁰

Micheletillä oli siis hyvin samankaltaista ajattelua naisten ominaisuuksista kuin Proud-
honilla. Hän näki naiset samalla tapaa heikkoina ja kykenemättöminä samanlaiseen
älylliseen ymmärtämiseen kuin miehet. Michelet näki D'Héricourtin mukaan naiset
miesten vastakohtina.⁷¹

Proudhonin ajatukset miesten vahvuudesta suhteessa naisiin toistui hänen teoksessaan
La Pornocratie. Proudhon kirjoitti, että miehen ominaisuuksiin kuuluu olla vahva ja
naisen tehtävä oli olla viehättävä. Proudhon myönsi tässä kohtaa Lambertin ajatuksen

⁶⁷ Proudhon 1858, 342. "Vahvemman sukupuolen ylivoima on hankittu kolmen suhteella kahteen ja
se tarkoittaa, että mies on päällikkö ja nainen tottelee. Laki on kova, mutta se on laki."

⁶⁸ Proudhon 1858, 342.

⁶⁹ Lambert 1858, 57.

⁷⁰ D'Héricourt 1860, 92. "Nainen on herra Micheletin mukaan luonnonolio, joka on miehen vasta-
kohta: nainen on heikko olento, aina haavoittuvainen-- . Nainen on kyvytön abstraktiin ajatteluun,
yleistämiseen ja tieteellisten teosten ymmärtämiseen."

⁷¹ D'Héricourt 1860, 92.

siitä, että on olemassa muitakin ihailtavia ominaisuuksia kuin pelkkä voima. Mies omasi Proudhonin mukaan älyllisen, fyysisen voiman ja moraalisen ylivoiman, kun taas nainen voitti miehen vain kauneudessa:

L'homme représente en prédominance la force physique, intellectuelle et morale; la femme représente en prédominance, à ce triple point de vue, la beauté⁷²

Proudhonin mukaan toisaalta nainen ja mies myös täydensivät toisiaan. Hänen mukaansa, kun nainen ja mies menevät naimisiin he omistautuvat toisilleen. Näin ollen Proudhonin mukaan aviopari täydensi toisiaan nainen kauneudellaan ja lempeydellään ja mies voimalla ja älyllisillä ominaisuuksillaan.⁷³

Proudhon kirjoitti teoksessaan siitä, että miehet tuottavat enemmän kuin naiset. Lambertin mukaan, vaikka Proudhon ei suoraan sanonut, että mies oli näin ollen enemmän kansalainen, koska tuottaa enemmän hän kuitenkin tarkoitti sitä. Lambertin mielestä Proudhon vihjasi, että miehellä oli poliittisesti enemmän merkitystä kuin naisella. Lambert vastasi tähän, että koska nainen tuottaa vähemmän hän myös kuluttaa vähemmän.⁷⁴

Proudhonin mukaan naisen painoarvo luonnon mukaan ja oikeuden edessä oli vain kolmasosa miehen painoarvosta, joten hänen mukaansa naisten emansipaatio johtaisi naisten kärsimykseen, eikä palvelisi naista. Proudhonin mukaan siis naisen ainoa toivo oli mennä naimisiin.⁷⁵

Proudhonin teorialle naisten alemmuudesta perustuivat lähes kaikki sille, että nainen oli hänen mukaansa luonnostaan alempi. Lambert kohdistaa kritiikkinsä juuri Proudhonin teorialle luonnosta. Lambertin mukaan naisten alemmuudessa ja naisia alistavan järjestelmän ylläpito ei ollut luonnollista.⁷⁶ Siitä huolimatta, että miehellä tai naisella olisi jokin ominaisuus (kuten fyysinen voima tai kauneus) vahvempi kuin toisella, ei Lambertin mukaan tarkoittanut sitä, että toisella olisi automaattisesti ylivoima toiseen.

⁷² Proudhon 1875, 53. "Mies kuvastaa fyysisen voiman, älyn ja moraalin ylivoimaa; naisella on näissä kolmessa näkökulmassa ylivoima kauneudessa."

⁷³ Proudhon 1875, 53.

⁷⁴ Lambert 1858, 65-66.

⁷⁵ Proudhon 1858, 375.

⁷⁶ Lambert 1858, 56.

Lambertin mukaan Proudhonin maskuliinisuuden korostamisella ei ollut mitään todellista merkitystä.⁷⁷

D'Héricourt tarttui teoksessaan Proudhonin ajatukseen siitä, että nainen on luonnostaan ja kohtaloltaan kykenemätön olemaan kansalainen:

Vous affirmez que, par nature et par destination, la femme n'est ni associée, ni citoyenne, ni fonctionnaire. Dites-nous d'abord quelle nature il faut avoir pour être tout cela.⁷⁸

D'Héricourt pyytää Proudhonia paljastamaan naisen luonnon, koska hän tuntuu tietävän sen paremmin kuin nainen itse.⁷⁹ Tämä on esimerkkinä D'Héricourtin retorisesta tyylistä, jolla hän pyrki haastamaan, vähättelemään ja kumoamaan Proudhonin näkemyksiä.

Keskustelu sukupuolten luonnollisista ominaisuuksista ja pyrkimys argumentoida naisten kansalaisuutta vastaan naisen ”luonnon” perusteella on esimerkki juuri sellaisesta argumentoinnista, johon Joan W. Scott viittaa teoksessaan *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*.⁸⁰ Proudhon pyrki teoksissaan vastustamaan naisten oikeuksia naisten luonnollisella alemmuudellaan, kun taas Lambert ja D'Héricourt vastustivat tällaista argumentaatiota.

Lambert kirjoitti teoksessaan Proudhonin argumentoinnista. Lambert arvosteli Proudhonin toistuvia argumentteja siitä, että mies olisi ylempi juuri fyysisen voimansa vuoksi. Lambertin mukaan Proudhon yritti esiintyä ”kauneuden puolustajana”, vaikka todellisuudessa hän pyrki vain osoittamaan, että nainen on kaikessa muussa suhteessa kuin kauneudessa miestä alempi.⁸¹

Myös D'Héricourt arvosteli teoksessaan Proudhonin argumentaatiota. D'Héricourtin mukaan Proudhon ei kyennyt todistamaan väitteitään naisten ominaisuuksista:

Votre théorie, si théorie il y a, n'est qu'un tissu de paradoxes; -- vous affirmez comme un révélateur, mais vous ne prouvez jamais comme doit

⁷⁷ Lambert 1858, 59.

⁷⁸ D'Héricourt 1860, 134-135. ”Väitätte, että luonnostaan ja kohtaloltaan nainen ei ole kansalainen, eikä toimintakykyinen. Kertokaa meille ensiksi, mikä luonto olisi oltava, jotta voisi olla kaikkea tätä”.

⁷⁹ D'Héricourt 1860, 135.

⁸⁰ kts. Scott 1996b, ix-x

⁸¹ Lambert 1858, 77-78.

le faire un philosophe. Il y a tellement d'ignorance et de sottise métaphysique dans tout ce que vous dit.⁸²

Lambert ja D'Héricourt puuttuivat siis molemmat Proudhonin argumentaatioon ja pyrkivät osoittamaan, ettei Proudhon kyennyt perustelemaan teorioitaan tyydyttävästi. Heidän tavassaan osoittaa Proudhonin väitteiden pitämättömyys oli kuitenkin eroja. Lambertin argumentaatio oli vähemmän hyökkäävää kuin D'Héricourtin. Lambert pyrki tuomaan kantansa selkeästi esille, mutta hän ei hyökännyt niin suoraan Proudhonia vastaan kuin D'Héricourt. D'Héricourt nimitti tekstissään Proudhonia muun muassa imbesilliksi, moraalittomaksi ja vapauden, tasa-arvon ja oikeuden viholliseksi.⁸³

2.2 Proudhonin teorat naisista tieteen valossa

Tässä alaluvussa käsittelem tarkemmin edellä käsiteltyjä Proudhonin teorioita naisten ominaisuuksista suhteessa tieteeseen ja 1800-luvun käsityksiin ja teorioihin naisista. Tieteellä pyrittiin 1800-luvulla Euroopassa esimerkiksi selvittämään ja perustelemaan naisten erilaisuutta suhteessa miehiin. Tämä näkyi Proudhonin teoksista varsinkin *De la Justicessa* ja *La Pornocratiessa*.

Proudhon pyrki eri tieteellisillä argumenteilla perustelemaan naisten fyysistä, älyllistä ja moraalista heikkomuutta suhteessa miehiin. *De la Justicessa* näkyy eri traditioiden ja tieteenalojen vaikutus, kuten matematiikan, filosofian, psykologian, antropologian, frenologian, biologian ja fysiologian. Yhtymäkohdat ajan tieteeseen näkyvät osassa Proudhonin teorioita selkeästi. Proudhon esitti esimerkiksi ajatuksen naisten aivojen heikkoudesta, jonka perusteena oli naisten aivojen pieni koko verrattuna miehen aivoihin. Samankaltainen ajatus naisten alemmuudesta ja aivojen heikkoudesta toistui 1800-luvun psykologisissa ja antropologisissa teorioissa naisista. Esimerkiksi Britanniassa ja Ranskassa käytiin debattia naisten mentaalista alemmuudesta suhteessa miehiin. Naisten ruumiillisella erilaisuudella nähtiin olevan yhteys naisen älylliseen alemmuutteen suhteessa miehiin. Esimerkiksi ranskalainen antropologi ja lääkäri Paul Broca perusti väitteensä naisten älyllisestä alemmuudesta sille, että naisen aivot olivat

⁸² D'Héricourt 1860, 175. "Teorianne jos se edes on teoria ei ole kuin kudos paradokseja. Vakuutate olevanne paljastaja, mutta, ette todista lainkaan, kuten filosofiassa on tapana. Kaikessa, mitä sanotte, on todellista välinpitämättömyyttä ja typerää metafysiikkaa".

⁸³ D'Héricourt 1860, 175.

pienemmät kuin miehen aivot samalla tavoin kuin hänen mukaansa ylempien rotujen aivot olivat suuremmat kuin alempien rotujen. Brocan mukaan aivojen koolla oli yhteys älylliseen kehitykseen.⁸⁴

Proudhonin mukaan nainen ei yltänyt miehen tasolle älyllisesti, koska naisen aivot ja lihakset olivat heikommat kuin miehen. Näin ollen naisten ruumiillinen heikkous oli yhteydessä naisen henkiseen heikkouteen.⁸⁵ Proudhon perusti teoriansa ajatukselle siitä, että vaikka ontologisesti voidaankin erotella sielu ja ruumis erilliseksi, jolloin miehen ja naisen sielut olisivat tasa-arvoiset niin siitä huolimatta ruumiin heikkouden vuoksi sielujen tasa-arvo jäi myös toteutumatta.⁸⁶

Si donc les actes de l'âme masculine, obtenus par l'intermédiaire du cerveau et des muscles, valent plus que les actes de l'âme féminine, l'égalité entre elles se réduit à une fiction de l'autre monde; sur cette terre, elle est impossible.⁸⁷

Proudhonin teoriat olivat tässä kohdin lähes täysin yhtenevät Paul Brocan teorioiden kanssa. Broca vertasi teoriassaan myös naisten älyllistä heikkomuutta suhteessa mieheen ylempään ja alemman rodun suhteella toisiinsa. Sama teoria toistui myös Proudhonilla, joka näki miehen ja naisen välisen suhteen samanlaisena kuin ylempään ja alemman rodun suhteen.⁸⁸

Yleisesti 1800-luvulla nainen koettiin heikoksi sukupuoleksi. Osa psykiatreista ja lääkäreistä näki naissukupuolen heikkona, sairaana ja hulluna. Näitä teorioita toisaalta myös vastustettiin ankarasti, eivätkä kaikki psykiatrit jakaneet ajatusta naisten aivojen heikkoudesta.⁸⁹ Proudhonin teksteistä näkyy ajan psykiatrinen näkemys naisten mielestä. Proudhonin ajatukset aivojen ja kallojen koosta ja niiden vaikutuksesta älykkyyteen olivat samankaltaisia frenologian kanssa. Frenologia oli 1800-luvulla vallinnut pseudolääketiede, jossa katsottiin kallon eri osien ja muhkuroiden koon ja muodon vaikuttavan ihmisen persoonallisuuteen. Frenologian mukaan tunnustelemalla kalloa pystyi pääättelemään ihmisen vahvuuksia ja heikkouksia. Frenologian kehittäjä Franz

⁸⁴ Somerwine 2003, 289.

⁸⁵ Proudhon 1858, 345-347.

⁸⁶ Proudhon 1858, 347.

⁸⁷ Proudhon 1858, 347. "Jos aivojen ja lihasten avulla saavutetut miehisien sielun teot ovat arvokkaampia kuin naisellisen sielun teot sielujen välinen tasa-arvo pienenee toisen maailman fiktioksi; tällä maapallolla, se on mahdotonta."

⁸⁸ Proudhon 1858, 345.

⁸⁹ Fauvel 2013, 9, 14

Joseph Gall määritteli 27 aivon osaa, jotka vaikuttivat hänen mukaansa ihmisen persoonallisuuteen.⁹⁰ Proudhonin teksteissä on havaittavissa samankaltaista ajattelua, mutta ei kuitenkaan niin laajasti kuin Gallilla. Proudhon yhdisti aivojen fyysisen koon vahvuuteen ja älykkyyteen, eikä erillisillä aivojen osilla ollut samalla tavalla merkitystä.

Kiinnostus ja tieto ihmisen anatomiasta lisääntyi jo 1700-luvulla. Ranskassa ja Saksassa ryhdyttiin tekemään selkeää eroa naisen ja miehen kehojen välillä. 1800-luvun alussa tämän eron tekeminen lisääntyi ja katsottiin, että kehojen luulla oli joko maskuliininen tai feminiininen aura.⁹¹ 1800-luvulla lisääntyi kiinnostus juuri aivojen mittaamiseen ja varsinkin naisten pääkallon, aivojen ja älyllisten kapasiteettien tutkiminen. Näiden tutkimuksien myötä keskustelu rotujen arvottamisesta tuli myös ajankohtaiseksi. Kallojen mittaaminen yleistyi niin antropologien kuin psykologien ja lääkäreiden keskuudessa ja ajatus miesten ylivoimaisuudesta suhteessa naisiin perustui juuri tulkinnalle miesten kallojen suuremmuudesta.⁹² Proudhonin teoriat pohjautuivat siis ajan vallitseviin teorioihin aivoista ja niiden yhteydestä älyllisiin kapasiteetteihin.

Viitekehys heikosta, sairaasta ja hullusta naisesta toistui monissa 1800-luvun teksteissä ja 1800-lukua on myös luonnehdittu alkavan psykiatrian vuosisadaksi. Yleisessä käytössä oli termi hysteria, jolla viitattiin henkisesti järkkyneisiin naisiin. Käsite on peräisin antiikin Kreikasta.⁹³ Historiantutkija Anna Kortelaisen mukaan jo Hippokrates diagnosoi 300–400-luvuilla naisia, joilla oli hysterian oireita, kuten oksentelua, pyörtyilyä ja sydämentykytystä. Syynä tähän oli Hippokrateen mukaan seksistä pidättäytyminen. Myöhemmin hysterian oirekuvaan liittyi lisäksi muun muassa tic -liikkeet, halvaukset, itkukohtaukset ja seksuaaliset fantasiat.⁹⁴

1800-luvulla hysteriaa diagnosoitiin herkästi naisille, joilla oli hysteriaan yleisesti liitettyjä oireita. Ennen 1800-lukua hysteria oli yksi mielisairauksista ja mielisairaita kohdeltiin julmasti ja heidän katsottiin olevan sopeutumattomia yhteiskuntaan. Hysterian alkuperästä vallitsi myös kolme erilaista teoriaa, alkuperäksi epäiltiin kohtua, aivoja tai hermoja. Valistusaikana hysteria alkoi erottua muista mielisairauksista. 1800-

⁹⁰ Simpson 2005, tiivistelmä.

⁹¹ Gallagher, Laqueur 1987, IX.

⁹² Offen 2017, 152.

⁹³ Kreikan sana *hysteria* tarkoittaa kohtua.

⁹⁴ Kortelainen 2003, 42.

luvulla hysteriaan liitettiin vuosisadalle tyypillisiä uusia oireita, kuten apeus ja nymfomania. Hysterian oireet nähtiin Kortelaisen mukaan naisten yleisen epätasapainottomuuden äärimmäisinä ilmiöinä.⁹⁵

Hysteria oli Ranskassa hyvin paljon tutkittu ilmiö ja esimerkiksi Isossa-Britanniassa hysteriaa pidettiin erittäin epäenglantilaisena ja ”ranskalaisena” ilmiönä.⁹⁶ Tämän voi nähdä vaikuttaneen siihen, miten naiset nähtiin 1800-luvun Ranskassa. Heitä saatettiin siis pitää herkemmin hysteerisinä ja epätasapainoisina. Proudhon ei kirjoittanut käsittelemisensä teksteissä hysteriaista, mutta ajatus epätasapainoisesta ja heikosta naisesta toistuu hänen teksteissään. Nainen oli Proudhonin mielestä heikko niin fyysisesti kuin henkisesti:

En principe, il n’y a de différence entre l’homme et la femme qu’une simple diminution d’énergie dans les facultés. L’homme est plus fort, la femme plus faible: voilà tout. En fait, cette diminution d’énergie crée pour la femme, au moral et au physique, une distinction qualitative qui fait que l’on peut donner de l’un et de l’autre cette définition: L’homme est la puissance de ce dont la femme est l’idéal, et réciproquement la femme est l’idéal de ce dont l’homme est la puissance.⁹⁷

Proudhonin ajatukset miehen fyysisestä voimakkuudesta ja sen ihailusta näkyivät myös 1800-luvun ajattelussa, jossa miehisuus ja voimakkuuteen pyrkiminen nähtiin tavoittelemisen arvoisena. Esimerkiksi ranskalaisen psykiatrian isä Philippe Pinelli korosti sitä, että asettuakseen potilaiden yläpuolelle ja pitääkseen etäisyyden potilaisiin oli lääkärin oltava ”vaikuttava, lihaksikkaan ja voimakkaan näköinen ja miehekäs”.⁹⁸

Lambertin mukaan se, että nainen ei ole yhtä voimakas kuin mies kompensoitui esimerkiksi naisen olemuksella, naisen kehon elastisuudella, hermojärjestelmän paremmuudella ja nesteiden ylivoimalla.⁹⁹ Tässä kohtaa Lambertin perustelut heijastavat ajan tieteellistä ilmapiiriä. Kehon ihannointi kuului 1800-luvun ajattelutapaan.

⁹⁵ Kortelainen 2003, 44-45,50.

⁹⁶ Kortelainen 2003, 55.

⁹⁷ Proudhon 1858, 474. Periaatteessa naisen ja miehen välillä ei ole muuta eroa kuin yksinkertainen energian ero kapasiteeteissa. Mies on voimakkaampi, nainen heikompi, siinä kaikki. Itse asiassa tämä naisten energian vähemmys moraalisesti ja fyysisesti on laadullinen ero, joka voidaan määrittellä seuraavasti: mies on pystyvä siinä missä nainen on ideaalinen ja toisinpäin nainen on ideaalinen siinä, missä mies on pystyvä.

⁹⁸ Kortelainen, 46-47.

⁹⁹ Lamber 1858,57.

Tässä luvussa käsittelin Proudhonin käsityksiä naisten, fyysistä, henkisistä ja moraalisista ominaisuuksista. Selvitin, millä tavoin Proudhonin näkemykset suhteutuivat 1800-luvun tieteeseen ja käsityksiin naisista. Proudhon pyrki teoksissaan perustelemaan väitteitään tieteellä, hänen teoksissaan on selkeästi huomattavissa, että tieteellisillä perusteluilla hän pyrki luomaan uskottavuutta. Monet Proudhonin perusteluista eivät kuitenkaan perustuneet todellisille tieteellisille tutkimustuloksille vaan hän loi itse erilaisia kaavoja ja perusteluja, jotka antoivat tekstille tieteellisen vaikutelman. Tästä esimerkkinä hänen luomansa matemaattiset kaavat, joilla hän laski naisten heikkomuutta suhteessa miehiin. Nämä pohjautuivat löyhästi Aristoteleen malleille.¹⁰⁰ Siitä huolimatta, että Proudhon hyödynsi teksteissään eri tieteitä ja myös antiikin filosofiaa hänen perustelunsa olivat pääosin hänen itse kehittämiään, vaikka niissä olikin vaikutteita esimerkiksi antropologiasta, biologiasta ja psykologiasta. Proudhon ei avannut kaikkia teorioitaan tarkasti ja useat hänen "tieteelliset" teoriansa jäivät melko epäselviksi.

¹⁰⁰ Offen 2017, 150.

3. Naisten emansipaatio, työnteko ja prostituutio 1850–1860 -lukujen Ranskassa

3.1 Naisten työnteko 1850–1860-lukujen Ranskassa

Käsittelen tässä alaluvussa naisten työntekoa ja emansipaatiota 1800-luvun puolivälin Ranskassa. Työnteon yhteydessä käsittelen jonkin verran naisten prostituutiota. Esittelen yleisesti, miten Ranskassa suhtauduttiin naisten työntekoon ja vapautumiseen ja selvitän, miten Pierre-Joseph Proudhon ja hänelle vastanneet naisaktivistit Juliette Lambert ja Jenny D’Héricourt kokivat naisten emansipaation ja työnteon. Heijastan Proudhonin ja naisaktiivien näkemyksiä ajan ajattelutapaan.

Toisen tasavallan aikaisessa Ranskassa naisten työntekoon suhtauduttiin yleisesti hyvin kielteisesti. Naisten työnteko ei ollut uutta 1800-luvun Ranskassa, mutta se, miten naisten työntekoon suhtauduttiin erosi edellisestä vuosisadasta. Historioitsija McMillanin mukaan naisten työnteosta tuli vasta 1800-luvulla julkinen huolenaihe. Syyksi tähän McMillan esittää teollista vallankumousta. Aikalaiskriitikoiden mukaan työläisperheiden naiset olivat pääasiallisia teollistumisen uhreja, koska naisten piti lähteä kotiaan tekemään työtä kauhistuttavissa olosuhteissa.¹⁰¹

Teollinen vallankumous erotti tuotannon ja kotitaloudellisen tilan. Historioitsija Zancarini-Fournelin mukaan aikalaiset alleviivasivat taloudellisten ja sosiaalisten muutosten radikaalia vaikutusta työläisnaiseen, vaikka naiset olivat harjoittaneetkin itsenäisesti perheestä erillisiä ammatteja myös ennen teollista vallankumousta. Tehtaissa työskenteli paljon naisia, mutta siitä huolimatta ainoastaan työ kotona nähtiin naimisissa olevalle naiselle ideaalisena.¹⁰² Naisten työnteko nähtiin 1800 -luvulla lähinnä sosiaalisena ongelmana. McMillanin mukaan porvaristisille ajattelijoille työläisnainen edusti naista, joka oli epäonnistunut suhteessa idealistiseen kuvaan naisesta kotiäitinä. Työskentelevä nainen rikkoi sukupuolirajoja ja haastoi sosiaalisen järjestyksen, jossa nainen oli pääsääntöisesti kotiäiti.¹⁰³

¹⁰¹ McMillan 2000, 63.

¹⁰² Zancarini-Fournel 2005, 158-159.

¹⁰³ McMillan 2000,110.

Osa työväenluokastakin katsoi työnteon naisille sopimattomana ja työt eroteltiin naisten ja miesten töihin. Esimerkiksi maailmannäyttelyssä vuonna 1867 työläisten delegaatio määritteli naisten töihin kuuluvan perheen ja ompelun. Työmateriaaleista taas miehelle kuului puu ja metalli ja naisille perhe ja kankaat. Monet työläiset jakoivat tämän näkemyksen. Työläisperheissä naisten töihin kuului perinteisesti kotitalouden hoito, ruoanlaitto, lasten hoitaminen ja pyykkäys.¹⁰⁴

Naisten työt erosivat siis miesten töistä. Perusteina sille, että naisten kuului hoitaa kotitaloutta ja lapsia, olivat naisten erilaiset fyysiset ja henkiset ominaisuudet. Historioitsija Susan K. Foleyn mukaan naisten erilaisuuden korostaminen toimi monille sosiaalisille ja konservatiiville perusteluna naisten sulkemiseen pois julkisesta elämästä. Tästä esimerkkinä on Proudhonin tekstit, joissa hän korosti naisten älyllistä, fyysistä ja moraalista alemmuutta ja heikkomuutta suhteessa miehiin. Foleyn mukaan myös työskentelevän naisen assosiointi prostituoituun hankaloitti yrityksiä muuttaa miesten kontrolloimaa julkista tilaa. Julkisen tilan ja työnteon ei katsottu kuuluvan naisille. Esimerkiksi Proudhonin toistaa useassa teoksessaan ajatuksen siitä, että työn suhteen naisella on vaihtoehtona joko prostituutio tai kotiäitinä¹⁰⁵ oleminen. Naisen ei siis Proudhonin mukaan pitänyt tehdä työtä.¹⁰⁶ Proudhonin näkemys naisen tehtävästä tuli esille ensimmäisen kerran hänen teoksessaan *Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère* vuodelta 1846.

Pour moi, plus j’y pense et moins je me rend compte, hors de la famille et du ménage, de la destinée de la femme: courtisane ou ménagère (ménagère, dis-je, et non pas servante), je n’y vois pas de milieu.¹⁰⁷

Lausahduksen voi tulkita, sillä tavalla, että ainut vaihtoehto naisella oli olla julkisessa tilassa, mikäli hän oli prostituoitu. Toisaalta Proudhon käsitti kaiken naisten työnteon tietyllä tapaa prostituutioksi. Jolloin voisi ajatella, että Proudhon tarkoitti tällä lauseella kaikkea työntekoa, koska hän mielsi myös esimerkiksi tehdastyön prostituution muodoksi. Naisen vaihtoehto olisi siis ensisijaisesti olla kotiäiti, mutta mikäli hän sen sijaan tekee työtä, olisi hän Proudhonin mukaan prostituoitu. Tässä tapauksessa naisen

¹⁰⁴ Zancarini-Fournel 2005, 160-161.

¹⁰⁵ Ranskan sana *ménagère* voidaan ymmärtää kotiäitinä, taloudenhoitajana tai kodinhoitajana. Käytännössäni tutkimuskirjallisuudessa *ménagère* on kuitenkin Proudhonin yhteydessä useimmiten käännetty englanniksi *housewife*, joten käytän tutkielmassani sanaa kotiäiti tässä yhteydessä.

¹⁰⁶ Foley 2004, 118.

¹⁰⁷ Proudhon 1846, 197. ”Mitä minuun tulee, mitä enemmän ajattelen naisen kohtaloa perheen ja kotitalouden ulkopuolella sitä vähemmän vakuutun siitä: kurtisaani tai kotiäiti (sanon kotiäiti, en palvelija), en näe välimuotoa.” Kaikki käännökset ovat tekijän suomennoksia.

pitäisi mennä naimisiin ja olla kotiäiti. Naisen ei pitäisi saada tehdä kodin ulkopuolella töitä. Ainoa naiselle sopiva työ olisi Proudhonin mukaan prostituoidun ammatti. Proudhon kommentoi teoksensa *La Pornocratie* muistiinpanoissa kuuluisaa lausettaan seuraavasti:

Donc, *courtisane ou ménagère*; j'ai eu raison de le dire, et n'en démords pas. Plutôt la réclusion que l'émancipation; - Lucrece, Cornélie, Virginie diraient: Plutôt la mort!¹⁰⁸

Tässä kohtaa tulee esille Proudhonin argumentaatiotyö, jossa hän pyrki liioittelemaan tehdäkseen argumentistaan vaikuttavamman. Proudhon näki emansipaation vahingoittavan naista ja toteaa jopa kuoleman olevan houkuttelevampi vaihtoehto naiselle.¹⁰⁹

Käsitteen kotiäiti merkitys vaihteli 1800-luvun Ranskassa. Se, mitä tehtäviä kotiäitiyteen liittyi, riippui naisten sosiaaliluokasta. Proudhonin käyttämä termi *ménagère* viittasi lähinnä työläisnaisiin. Porvarisnaisista, jotka olivat kotiäitejä, käytettiin termiä *maîtresses de maison*¹¹⁰ Tällä nimityksellä viitattiin naiseen, joka valitsi kotona olemisen. Hänen tehtäviinsä kuului lapsista huolehtiminen ja miehen varojen mukaan talouden ylläpito. Vietettyään aamupäivän organisoiden perheen arkiaskareita porvarisnainen käytti illan yleensä sosiaaliin tehtäviin, joihin kuului vierailulla käyminen tai vieraiden kestitseminen kotona.¹¹¹

Työläisnaisen kotitöihin sen sijaan kuului pyykkäys, maataloustyöt, lasten hoito ja ruoan valmistaminen. Kaupungeissa työläisnaiset hoitivat kaikki samat askareet paitsi maataloustyöt. Kotitöiden lisäksi työläisnaiset tekivät kaupungissa palkallista työtä kotona, kuten ompelustöitä. Proudhon viittasi teksteissään juuri työläisnaisen kaltaisiin kotiäiteihin. Näiden kaupungeissa asuvien työläisnaisten asema oli vielä heikompi kuin maaseudulla asuvien. Historioitsija Gerard Ungerin mukaan heidän aviomiehensä olivat usein väkivaltaisia, alkoholisoituneita tai sairaita. He olivat usein erittäin vähävaraisia, eikä heillä ollut toivoa paremmasta. Heillä oli myös äärimmäisen pienet mahdollisuudet saavuttaa korkeampi sosiaalinen asema. Kukaan ei ollut Ungerin mukaan kiinnostunut heidän asemastaan, eivät edes sosialistiset teoretikot, koska Karl

¹⁰⁸Proudhon 1875, 203. "Eli prostituoitu tai kodinhoitaja: olin oikeassa sanoessani niin, enkä kadu sitä. Enemmän vankeus kuin emansipaatio Lucrece, Cornélie ja Virginie sanoisivat: enemmän kuolema!"

¹⁰⁹ Proudhon 1875, 203.

¹¹⁰ "Perheen elämä".

¹¹¹ Unger 2018, 246-247.

Marx ei ollut kiinnostunut kotiäitien asemasta ja Proudhon oli avoimesti naisvastainen.¹¹²

Työnteko ja prostituutio liitettiin 1800-luvun ajattelussa osittain yhteen. Tutkimassani aineistoissa Proudhon kirjoitti prostituutiosta halveksivaan sävyyn. Proudhon kirjoitti *La Pornocratiessa*, että hän vastusti täydellä energialla viettelystä, aviorikosta ja prostituutiota, jotka hän katsoi olevan rikoksia perhettä, avioliittoa ja myös naista kohtaan.¹¹³ Hän esimerkiksi kirjoitti, että nainen, joka harjoittaa prostituutiota alentaa itsensä.¹¹⁴ Tämä näkemys poikkeaa jonkin verran muiden ajan anarkististen ajattelijoiden näkemyksistä, joissa prostituutiota kohtaan ei esitetty niin vahvaa halveksuntaa.

Proudhon lainaa *La Pornocratiessa* ranskalaisen fyysikon Alexandre Parent Duchaletin kuvausta prostituoiduista. Hänen mukaansa prostituoidut, olivat juopuneita, ehtymättömiä, epätasapainoisia ja laiskoja. Proudhon lisäsi tähän kuvaukseen, että heidän ulkomuotonsa muuttui samoin kuin heidän tapansa, he pyrkivät houkutteleman katseita ja viettelemään miehiä. Proudhonin mukaan emansipoidut naiset, jotka harjoittavat vapaata rakkautta eivät eronneet paljoa prostituoiduista.¹¹⁵

Proudhon piti tehtaita ja bordelleja samankaltaisina instituutioina. Toisin kuin sosialistit proudhonilaista traditiota edustavat anarkistit eivät puolustaneet työtätekevän naisen moraalia vaan heidän mukaansa työtätekevällä naisella ja prostituoidulla ei ollut paljon eroa. Esimerkiksi historioitsija Alain Corbin kirjoittaa tutkimuksessaan naisten prostituutiosta, että ajatus tehtaan ja bordellin samankaltaisuudesta perustui sille, että molemmissa instituutioissa nainen myy työpanostaan. Työläisnaiset olivat kyseisten anarkistien mukaan olosuhteiden pakosta prostituoituja. Työntekoa palkkaa vastaan ei voinut asettaa vastakohtaksi prostituutiolle, koska näiden kahden ilmiön katsottiin olevan identtisiä.¹¹⁶

Proudhon vastusti siis sekä naisten työntekoa että emansipaatiota. Naisten työnteko oli merkittävä osa naisten emansipaatiota ja monet naisasianaiset korostivat naisten työntöön merkityksellisyyttä. Proudhon vastusti näitä pyrkimyksiä teksteissään. Hän toteaa

¹¹² Unger 2018, 247-248.

¹¹³ Proudhon 1875, 13.

¹¹⁴ Proudhon 1875, 162.

¹¹⁵ Proudhon 1875, 75-78.

¹¹⁶ Corbin 1990, 241-242.

teoksessaan *La Pornocratie*, että naisten emansipaatio ja työnteko tuhoavat avioliiton.¹¹⁷ Proudhonin teksteissä korostuu perinteisen avioliiton tärkeyden korostaminen, jonka vihollisena Proudhon näkee naisten itsenäistymisen. Tämän ajatuksen taustalla oli osaltaan ajatus siitä, että itsenäistyessään nainen ei tarvitse aviomiestä enää elättäjäksi, jolloin perinteinen avioliitto katoaa ja prostituutio lisääntyy.¹¹⁸

Naisten emansipaation vastustaminen ei näkynyt pelkästään Proudhonin teksteissä vaan heijasti myös yleisesti Ranskassa aikalaisten ajatusmaailmaa, jossa kaikki muut naisten roolit paitsi äitiys nähtiin haitallisena ja vaarallisena. Naisten intellektuellista asemaa pidettiin epäsuotavana ja poliittisessa diskurssissa kannustettiin naisten äitiyttä. Ajatusmaailma perustui joiltakin osin sille, että vuosisadan loppua kohti syntyvyys Ranskassa alkoi pienetä.¹¹⁹

Richard L. Zijedeman, Marco H.D van Leeuwen ja Danièle Rebaudo & Jean-Pierre Pélissierin artikkelissa *Working women in France, nineteenth and twentieth centuries. Where, when, and which women were in work at marriage?* (2014) käsitellään naisten työllisyyttä 1800-luvun Ranskassa. Tutkimuksen mukaan avioliitossa olevien ranskaisten määrä oli korkea 1800-luvulla. Artikkelista käy ilmi, että naisten työntekoa määrä lisääntyi 1800-luvulla. Nuorista naisista noin puolet olivat naimisiin mennessään töissä 1800-luvun puolivälissä. Naisia työskenteli paljon maataloustöissä perheiden tilalla ilman työsopimusta, joten näitä naisia ei laskettu työtätekeviksi tilastoissa. Tutkimuksessa käsitellään vain nuorten naisten työntekoa heidän avioituessa, eikä näin ollen kata naimisissa olleiden naisten työntekoa. Tutkimuksen tilastoista käy kuitenkin ilmi, että naisia työskenteli 1800-luvun Ranskassa monilla eri aloilla.¹²⁰

Naisten työnteko vaihteli alueittain. Isoimmissa kaupungeissa, kuten Pariisissa ei ollut lainkaan maataloustöitä, joten naiset työskentelivät esimerkiksi tehtaissa. Muun muassa St. Etiennen silkkinauhatehtaassa työskenteli naisia. Joillakin alueilla ei ollut naisille tarjolla muuta kuin maataloustöitä, joten naiset saattoivat muuttaa tehdaskaupun-

¹¹⁷ Proudhon 1875, 147.

¹¹⁸ Proudhon 1875, 147-150.

¹¹⁹ Mesch 2006, 14-15.

¹²⁰ Zijedeman et al. 2014, 547.

keihin, kuten Lyoniin, työn perässä. Naisilla ei kuitenkaan ollut samanlaista mahdollisuutta työntekoon kuin miehillä, siitä huolimatta, että naisten mahdollisuudet työskennellä paranivat lähestyttäessä 1900-lukua.¹²¹

Proudhon otti teoksissaan kantaa naisille sopivista töistä. Vuonna 1858 julkaistussa *De la Justicen* yhdenentoista osan viimeisessä kappaleessa otsikoltaan *Cathécisme du Mariage*¹²² Proudhon esitti teorioitaan rakkaudesta ja avioliitosta esittämällä kysymyksiä ja vastaamalla niihin. Kysymykseen, mikä on naisen taloudellinen ja sosiaalinen rooli Proudhon vastasi, että naisen tehtävä on hoitaa kotitaloutta, kasvattaa lapsia ja harjoittaa julkista hyväntekeväisyyttä. Kysymykseen siitä, että kuuluuko taiteen harjoittaminen tai mikään teollisuuden ala naiselle Proudhon vastasi, että nainen voi olla muutakin kuin kotiäiti. Nainen voi ja hänen pitää Proudhonin mukaan olla hyödyllinen myös muilla osa-alueilla, mutta naisen tehtävät rajoittuvat vain tiettyihin asioihin. Esimerkiksi kirjallisuudessa naiset pystyivät hänen mukaansa kirjoittamaan vain intiimejä romaaneja ja työnteon osalta naiselle kuului vain kotitalouden hoitoon liittyvät työt. Proudhon kirjoitti myös miesten roolin olevan työntekijä ja naisen kotiäiti:

L’homme est travailleur, la femme ménagère: de quoi se plaindrait-elle ? Plus la Justice en se développant nivellera les conditions et les fortunes, plus ils se verront élevés tous deux, celui-là par le travail, celle-ci par le ménage.¹²³

Proudhon pyrki osoittamaan kirjoituksellaan, ettei naisella ollut mitään valitettavaa osastaan, koska toimeentulo ja olosuhteet kehittyivät niin työn suhteen kuin kodinhoidonkin suhteen. Proudhon pyrki tällä osoittamaan, että emansipaatioon pyrkivä naisialiliike oli turha, koska naisen luonnollisiin tehtäviin kuului hoitaa kotia ja miehen tehdä työtä.¹²⁴

Historioitsija Edgar Pichin mukaan Proudhonin argumentointi *La Pornocratiessa* muistutti ranskalaisen arkeologin Jacques Boucher de Perthesin argumentaatiota. Boucher de Perthesin mukaan naisen tehtävä oli jatkaa sukua. Tähän suvun jatkamiseen liittyi lasten synnyttämisen lisäksi lasten kasvattaminen ja hoitaminen. Miehen

¹²¹ Zijedeman et al. 2014, 550-551.

¹²² ”Avioliiton katekismus”

¹²³ Proudhon 1858, 482. ”Mies on työntekijä, nainen kotiäiti: minkä vuoksi naiset valittavat? Mitä enemmän oikeus kehittyy sitä paremmin kehittyvät olosuhteet ja toimeentulo, molemmat (naiset ja miehet) tulevat kehittymään toinen työn suhteen, ja toinen kodinhoidon suhteen.”.

¹²⁴ Proudhon 1858,482.

tehtäviin kuului sen sijaan naisen ja lasten elättäminen. Proudhonin teorioissa toistuu sama ajatus naisten tehtävästä olla kotiäiti ja miehen elättäjä.¹²⁵

Juliette Lambert vastasi vuonna 1858 julkaistulla teoksellaan *L'idées anti-proudhonniées* Proudhonin esittämiin ajatuksiin koskien naisten emansipaatiota ja työntekoa Lambertin mukaan naisille pitää antaa kunnollinen ammatillinen koulutus, jotta naisista tulisi myös tuottavia. Lambertin mukaan työ on vapauttanut miehet, joten naisten emansipaatio on mahdollinen vain, jos nainen tekee töitä. Lambertin mielestä naisen tehtävänä on myös olla vaimoja ja äitejä, mutta perhe-elämä ei riitä ylläpitämään naisen fyysistä, psyykkistä ja älyllistä aktiivisuutta. Lambert huomautti, että joidenkin naisten on tehtävä töitä siinä missä heidän aviomiehensäkin, koska perheen toimeentulo saattaa vaatia molempien työpanoksen.¹²⁶

Lambert puolusti naisten työntekoa myös sillä, että se pitää yllä hyvää moraalialia. Hänen mukaansa naisen siveellisyys ei kärsi työnteosta ja kunnollinen työ estää Lambertin mukaan naista ajautumasta prostituutioon. Tällä ajatuksella Lambert vastusti Proudhonin *De la Justice* esittämiä väitteitä siitä, että naisen moraalial kärsisi työnteosta tai että työnteko olisi rinnastettavissa prostituutioon. Lambert vastusti myös Proudhonin ajatusta siitä, että naisen ensisijainen tehtävä olisi olla vaimo ja äiti. Hänen mukaansa Proudhon ei ymmärtänyt naisen olevan tasavertainen miehen kanssa ja, että nainen on itsenäinen olento.¹²⁷

Quand nous aurons fait avouer à M. Proudhon que la femme est un être humain, une liberté organisée, nous lui ferons dire tout le reste, --- En attendant, bornons-nous à affirmer que la femme est un être libre qui se développe jusqu'à la maturité intellectuelle tout comme l'homme.¹²⁸

Jenny D'Héricourt vastasi vuonna 1860 julkaistussa teoksessaan *La Femme Affranchie* Proudhonin ajatuksiin naisten työnteosta. D'Héricourtin mukaan oli julmaa, mikäli naisen pitää eläkkeeseen tehdä työtä se rinnastetaan prostituutioon tai että naisen pitäisi järjestelmässä eläkkeeseen prostituoida itseään sen sijaan, että hän tekisi työtä.

¹²⁵ Pich 1976, 167-168.

¹²⁶ Lambert 1858, 76-78.

¹²⁷ Lambert 1858, 78-80.

¹²⁸ Lambert 1858, 79-80. " Kun olemme saaneet vakuutettua herra Proudhonin siitä, että nainen on ihminen, itsenäisesti järjestynyt olento, kerromme hänelle kaiken jäljelle jäävän. --- Sitä odottaessa jätäkäämme itsellemme vakuutuksen siitä, että nainen on vapaa olento, joka kehittyy älylliseen kypyyteen aivan kuten mieskin."

D'Héricourt kritisoi Proudhonin näkemystä naisen kohtalosta olla prostituoitu tai kotiäiti. D'Héricourt pyytää tekstissään Proudhonia ”avaamaan silmänsä ja unelmoimaan vähemmän” ja kertomaan hänelle ovatko kaikki hyödylliset ja rohkeat naiset ainoastaan kotiäitejä tai prostituoituja, jotka elättävät itsensä kunnioittavasti taiteella, kirjallisuudella ja opetuksella.¹²⁹ D'Héricourt pyrki siis osoittamaan tekstissään, että työtä tekevä nainen oli kunniallinen eikä prostituoitu niin kuin Proudhon väitti teksteissään.

Karen Offenin mukaan Ranskassa oltiin 1800-luvulla huolestuneita naisten älyllisyydestä ja luovista taidoista. Tämä alkoi hiljalleen hälvetä 1870-luvulle tultaessa, mutta esimerkiksi kirjoittaviin naisiin suhtauduttiin edelleen epäilyksellä. Kirjailija Jules Barbey D'Aurevillyn mukaan kirjoittava nainen ei ollut enää nainen vaan mies.¹³⁰ Ajatus siitä, että älyllistä työtä tekevä nainen olisi vähemmän nainen kuvastaa ajan ajattelutapaa siitä, että naiselle sopi vain tietynlainen asema ja työ.

Proudhon vastasi Lambertin ja D'Héricourtin väitteisiin naisten työnteosta ja emansipaatiosta teoksessaan *La Pornocratie*. Proudhonin mukaan jokaisen kuului toimia kapasiteettiansa mukaan. Proudhonin mukaan miehellä oli ylivalta voimassa ja naisella kauneudessa. Proudhonin mukaan ajatus siitä, että nainen pystyisi toimimaan samalla tavoin kuin mies ei ollut mahdollista, koska nainen sukupuolensa vuoksi on alempi suhteessa mieheen ja hänellä ei ole vastaavanlaisia kapasiteetteja, koska naisella oli pienemmän lihakset ja pienemmät aivot.¹³¹

Proudhonin mukaan nainen ja mies olivat tasa-arvoisia ainoastaan lain edessä. Sisäisesti henkilönä nainen ja mies olivat Proudhonin mukaan tasa-arvoisia, mutta työn suhteen mies oli ylempiarvoinen suhteessa naiseen. Nainen ei hänen mukaansa kyennyt samaan arvokkuuttaan muuta kuin avioliiton kautta ja toteuttamalla kaikki sen mukana tulevat tehtävät, kaikenlainen muu tasa-arvo oli Proudhonin mukaan valheellista. Tällä ajatuksella Proudhon rajasi naiset työnteon ja julkisen tilan ulkopuolelle.¹³²

Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin teksteistä käy selvästi ilmi heidän vastakkaiset näkemyksensä naisten emansipaatiosta ja työnteosta. Proudhon vastusti naisten emansipaatiota, jonka yksi osa-alue oli naisten työnteoko. Lambertin mukaan taas nai-

¹²⁹ D'Héricourt 1860, 133.

¹³⁰ Offen 2018, 73.

¹³¹ Proudhon 1875, 142.

¹³² Proudhon 1875, 145.

sen kuuluu tehdä työtä, koska vain sitä kautta nainen voi itsenäistyä ja vapautua. Tekstit edustavat naisten työntekoa ja emansipaatiota koskevan keskustelun ääripäitä, mutta niistä käy hyvin ilmi ajan ristiriitainen suhtautuminen naisten itsenäistyneempään avioliitosta erilliseen asemaan.

3.2 Feminismin ja naisten emansipaation vastustus

Tässä aluvuossa tarkastelen yleistä suhtautumista nousevaan naisasialiikkeeseen ja naisten emansipaatioon 1850–1860-lukujen Ranskassa. Tarkastelen naisasiankannattajien argumentteja naisten oikeudesta itsenäisempään ja avioliitosta vapaampaan asemaan.

Lambert ja D'Héricourt käsittivät naisasiankannattajien tapaan naisten emansipaation tavoiteltavana päämääränä. Heidän mukaansa naisten työnteko ei vahingoittanut naisten moraalialia ja he käsittivät naisen työntekoa laajemmin kuin pelkästään prostituutiona. Proudhon syytti *La Pornocratie* alkusanoissa Lambertia ja D'Héricourtia halusta muuttaa perheiden järjestystä. Proudhonin mukaan tämä johtaa prostituutioon. Proudhon linkittää myös naisten emansipaation vapaaseen rakkauteen ja prostituutioon.¹³³ Proudhon näki siis naisten työntekoa moraalisesti arveluttavana ja liitti ”vapaat naiset” prostituoituihin.

Proudhonin, Lambertin ja D'Héricourtin teksteistä näkyy pitkään jatkunut debatti naisten asemasta. Proudhon tarkoitti teoksensa *La Pornocratie* olevan viimeistelty ase taistelussa naisten emansipaatiota vastaan.¹³⁴ Tämä näkyy myös tekstin argumentaatioissa ja tekstin sävyssä, jolla pyritään kumoamaan kaikki Lambertin ja D'Héricourtin väitteet samalla halventaen heidän älykkyyttään ja kapasiteettejaan.

Naisten asema parantui jonkin verran Ranskassa toisen keisarikunnan aikana. Naiset pystyivät vaikuttamaan politiikkaan rajoitetuissa määrin. He esimerkiksi saattoivat vaikuttaa siihen, miten mies äänesti tai he saattoivat äänestää miehen puolesta. Myös yksityisissä salongeissaan naiset pystyivät vaikuttamaan poliittisesti. Naisten koulu-

¹³³ Proudhon 1875, 2-3.

¹³⁴ Moses 1984, 157

tusta pyrittiin myös parantamaan, mutta suurin osa naisista oli kuitenkin edelleen lukutaidottomia.¹³⁵ Korkeakoulutus oli myös suurelta osin naisilta kiellettyä ilman aviomiehen suostumusta.¹³⁶

Ensimmäiset varsinaiset naisasialiikkeet alkoivat muodostua 1860-luvulla. Naisasialiikkeet vastustivat perinteistä ajatusta naisen roolista kotiäitinä ja pyrki mahdollistamaan naisille koulutuksen, työnteon ja poliittiset oikeudet. Naisasia kiinnosti kuitenkin vain pientä vähemmistöä ja useat miesajattelijat vastustivat varsinkin ajatusta naisen poliittisesta osallistumisesta. Esimerkiksi ranskalainen historioitsija Jules Michelet ajatteli, että naisella oli oma roolinsa yhteiskunnassa, mutta politiikan pitäisi olla kiellettyä naisilta.¹³⁷

Jules Michelet julkaisi kaksi naisia käsittelevää teosta: vuonna 1858 Michelet julkaisi teoksen *L'Amour*¹³⁸ ja vuonna 1860 teoksen *La Femme*¹³⁹. Hän korosti teksteissään miehen valtaa suhteessa naiseen, mutta hän myös kirjoitti kritisoiden työläisnaisten huonosta asemasta. Teoksessaan *La Femme* hän kirjoitti naisen asemasta seuraavasti:

Aux Antilles, on achète un nègre; en France, on épouse une femme¹⁴⁰

Lausetta on käytetty tutkimuksessa osoittamaan Micheletin naisvastaisuutta, mutta kontekstistaan erotettuna lause kuulostaa naisvastaisemmalta kuin, mitä Michelet todella tarkoitti.¹⁴¹ Tällä lauseella hän viittasi lähinnä työläisnaisten huonoon asemaan maaseudulla, jossa nainen oli hänen mukaansa lähinnä pelkästään työvoimaa aviomiehelle.¹⁴² Toisaalta Micheletin teorioissa naisista hän luonnehtii naisia lähinnä omaisuudeksi ja naisen tarkoituksena olevan lasten synnyttäminen.¹⁴³

Huolimatta yleisestä mielipiteestä osa miehistä kannatti naisasialiikettä ja naisten tasavertaisia oikeuksia miesten kanssa. Esimerkkeinä tästä anarkisti Joseph Déjacque,

¹³⁵ Foley 2004, 129-130.

¹³⁶ Mauduit, Ergasse 2016, 240-243.

¹³⁷ Mauduit, Ergasse 2016, 247.

¹³⁸ "Rakkaus".

¹³⁹ "Nainen".

¹⁴⁰ Michelet 1860, XXII. " Antilleilla ostetaan neekeri; Ranskassa otetaan vaimo."

¹⁴¹ kts. esim. Mauduit, Ergasse 2016, 246.

¹⁴² Michelet 1860, XXII.

¹⁴³ Dixon-Fyle 2006, 58.

joka kritisoi Proudhonin teorioita naisista. Hän kirjoitti *Le Liberte* aikakausjulkaisussaan vuonna 1857 avoimen kirjeen Proudhonille, jossa hän kritisoi Proudhonin teorioita D'Héricourtin kirjoitusten pohjalta:

Après avoir pendant quarante ans profané votre chair dans la solitude, vous en êtes arrivé, de pollution en pollution, à profaner publiquement votre intelligence, à en élucubrer les impuretés, et à en éclabousser la femme.

Est-ce donc là, Narcisse-Proudhon, ce que vous appelez la civilité virile et honnête ?¹⁴⁴

Déjacque kritisoi voimakkaasti Proudhonia ja sanoi pelkäävänsä, ettei D'Héricourtin voimat riitä puolustautumaan ”brutaalia ja maskuliinista vastustajaansa” vastaan.¹⁴⁵

Naisasia oli esillä Ranskan lisäksi myös monessa muussa Euroopan maassa. Isossa-Britanniassa naisten oikeuksista käytiin samankaltaista debattia kuin Ranskassa. Teolisen vallankumouksen seurauksena Isossa-Britanniassa tehtaat työllistivät naisia ja naisten työnteon katsottiin vaarantavan perinteisen perhemallin. Englantilainen filosofi John Stuart Mill otti kantaa naisten oikeuksiin. Hän kirjoitti yhdessä vaimonsa Harriet Taylor Millin kanssa teoksen *On Liberty* (1859), jossa hän kirjoitti esimerkiksi avioparin oikeudesta yhdessä päättää avioerosta. Mill sai valmiiksi vuonna 1861 teoksensa *The Subjection of Women*¹⁴⁶. Millin mukaan naisella kuului olla miesten kanssa tasavertaiset oikeudet. Teos oli aikaansa nähden edistyksellinen ja erosi ajan miesajattelijoiden kirjoituksista.¹⁴⁷ Huolimatta joistakin eriävistä mielipiteistä suurin osa miehistä ei 1850–1860-lukujen Euroopassa katsonut naisia tasavertaiseksi heidän kanssaan. Naisten emansipaatio ja siihen liittyvä naisten työnteko nähtiin erittäin ongelmallisena.

Käsite antifeminismi nousee esille tutkimuskirjallisuudessa, joka käsittelee Ranskan toisen keisarikunnan aikaa. Kirjallisuudentutkija Egard Pich käsittelee vuonna 1976 julkaistussa artikkelissaan *Littérature et codes sociaux: l'anti-féminisme sous le Second Empire* toisen keisarikunnan ajan kirjallisuutta ja sosiaalisia normeja sekä

¹⁴⁴ Déjacquen kirje Proudhonille 1857. ”Sen jälkeen, kun olette neljäkymmentävuotta häpäissyt lihaanne yksinäisyydessä, olette saapuneet saasteista saasteisiin häpäisemään julkisesti älykkyyttenne ja huolestumaan epätäydellisyyksistä ja heittämään kaiken sen naisen päälle. Onko se tosiaan se Narcissos-Proudhon, jota kutsut viriiliksi ja rehelliseksi sivistykseksi?”

¹⁴⁵ Déjacque 1857.

¹⁴⁶ Julkaistu 1869.

¹⁴⁷ Skirbekk, Gilje 2001, 266-267.

antifeminismiä. Hän käsittelee artikkelissaan Proudhonin *La Pornocratie* -teosta osana toisen keisarikunnan ajan antifeminismiä. Pich käyttää termiä antifeminismi käsitellessään Proudhonin teosta.¹⁴⁸ Samoin kirjallisuuden tutkija Joyce Dixon-Fyle nimittää Proudhonin teorioita antifeministisiksi.¹⁴⁹

Käsite antifeminismi on problemaattinen sikäli, että käyttämässäni alkuperäisaineistossani ei käytetä termiä antifeminsimi ja tietävästi käsitettä ei ole käytetty ennen 1900-lukua. Useassa tutkimuksessa kuitenkin viitataan Proudhonin antifeministisyyteen ja termin käyttö on tässä mielessä enemmän tutkimuksen käsite. Proudhon vastusti naisten emansipaatiota ja naisasiaa, joten hänen teorioitaan voitaisiin pitää näin ollen osana varhaista antifeminismiä. Kirjallisuudentutkija Barbara Kaltz käyttää termiä *androcentrique* eli mieskeskeisyyttä kuvatessaan Proudhonin naisia koskevaa ajattelua. Tällä hän tarkoittaa, että Proudhonin ajattelussa mies on kaikkein tärkeimmässä ja keskeisemmässä asemassa ja nainen on vähempiarvoinen.¹⁵⁰

Proudhonia on kuvailtu useammassa eri tutkimuksessa myös misogynistiksi, tästä esimerkkinä historioitsija Gérald Ungerin Ranskan toisen keisarikunnan aikaa käsittelevä teos, jossa Unger kirjoittaa Proudhonin olleen avoimesti misogynisti.¹⁵¹ Samoin Dixon-Fyle nimittää Proudhonin teorioita anteeksiantamattoman misogynistisiksi.¹⁵² Luonnehdinta Proudhonista misogynistinä on ajan yleiseen ajatteluun nähden hieman liioiteltu. Historiantutkija Karen Offen taas käyttää Proudhonista tutkimuksessaan nimitystä sovinisti ja antifeministi.¹⁵³ D'Héricourt ja Lambert syyttävät teoksissaan Proudhonia naisvihasta, mikä kuvastaa ennemminkin heidän ajamaansa asiaa kuin varsinaisesti ajan ajattelutapaa, jota Proudhonin ajatukset osaltaan myötäilivät. Proudhonin teoksissa oli tästä huolimatta myös ajan ajattelutapaan nähden radikaalejakin ajatuksia naisista ja naisten ominaisuuksista. Esimerkiksi juuri Proudhonin matemaattiset kaavat, joilla Proudhon pyrki laskemaan naisen alemmuutta sekä Proudhonin jyrkkä rajaus naisten vaihtoehtoista olla joko kotiäiti tai prostituoitu.

¹⁴⁸ Pich 1976, 168.

¹⁴⁹ Dixon-Fyle 2006, 4.

¹⁵⁰ Kaltz 1984.

¹⁵¹ Unger 2018, 248.

¹⁵² Dixon-Fyle 2006, 4.

¹⁵³ Offen 2017,150, 195.

Proudhonin teoksissa on huomattavissa selkeästi naisia väheksyvä sävy. Proudhon toisaalta kirjoitti teksteissään arvostavansa naisia, mutta vastustavansa emansipaatiota ja emansipoituneita naisia. Proudhon väitti *La Pornocratiessa*, että osa hänen kirjoituksistaan naisten ominaisuuksista ja naisten kärsimyksistä olivat ironisesti kirjoitettuja ja liioiteltuja, eikä hän tarkoittanut niitä kirjaimellisesti. Proudhon kertoo arvostavansa naisia ja pitävänsä heitä ihmislajista kauniimpana puoliskona.¹⁵⁴ Proudhon ei kuitenkaan peräänny *La Pornocratiessa* teorioistaan vaan hän hyökkäsi teoksellaan suoraan feministejä, kuten Lambertia ja D'Héricourtia vastaan. Proudhon toistaa useassa kohdin naisen ylivoiman suhteessa mieheen olevan vain kauneudessa.¹⁵⁵

Proudhonin ajattelua ei voi pitää radikaaleista ajatuksista huolimatta irrallisena ajan mieskeskeisestä ajattelutavasta. Kuten edellisessä alaluvussa mainitsin naisten emansipaatiota ja työntekoa pidettiin haitallisena juuri syntyvyyden vähenemisen pelon ja avioliiton merkityksen vähenemisen vuoksi. Osaltaan taustalla saattoi myös olla miesten huoli asemansa muutoksesta, eikä naisia haluttu päästä politiikkaan tai muille aloille, jotka perinteisesti oli poissuljettu naisilta.

Dixon-Fyle esittää samankaltaisen päätelmän tutkimuksessaan *Female writers' struggle for right and education for women in France (1848–1871)* (2006). Dixon-Fylen mukaan esimerkiksi työväenluokan miehet saattoivat kokea uhkana avioavaimojensa uuden taloudellisesti itsenäisemmän aseman. Aiemmin vaimot olivat työskennelleet pelloilla, mutta nyt he teollistumisen seurauksena työskentelivät mieluummin tehtaita. Dixon-Fylen mielestä tämä johti naisiin kohdistuneisiin ennakkoluuloihin, joita lisäsi yleisesti Ranskassa vallinnut naisvastaisuus. Tämä johti siihen, että naisia hyödyttäviä uudistuksia ei haluttu tehdä. Miehet jatkoivat siis yhä naisten koulutuksen, vapautumisen ja työntöön vastustamista. Naiset haluttiin edelleen pitää marginaalissa. Koulutus oli Ranskassa 1800-luvulla heikossa asemassa. Vuonna 1851 ranskalaisista noin 40-45 prosenttia oli lukutaidottomia, joista suuri osa oli naisia. Tämä johtui siitä, että koulujen perustaminen naisille nähtiin tarpeettomana.¹⁵⁶

Tämän luvun keskeisenä teemana oli suhtautuminen naisten työntekoon ja emansipaatioon 1850-1860-lukujen Ranskassa. Yleisesti naisten emansipaatioon ja työntekoon

¹⁵⁴ Proudhon 1875, 4.

¹⁵⁵ Proudhon 1875, 4-5.

¹⁵⁶ Dixon-Fyle 2006, 60.

suhtauduttiin melko kielteisesti. Suuri osa ajan miesajattelioista vastusti naisten työntekoa ja sitä kautta naisten vapautumista. Miesten kielteinen asenne johti siihen, että osa naisasiankannattajista alkoi ajaa yhä kiivaammin naisten oikeuksia. Naisten asema muuttui hitaasti ja osasy syy siihen oli, ettei naisasiankannattajien tekstit saaneet samaa huomiota kuin miesajattelijoiden tekstit. Tähän syynä oli osaltaan se, että miesajattelijat, kuten Proudhon ja Michelet nauttivat suurempaa julkista mainetta kuin nuoret naisajattelijat. Naisilla oli suhteessa ajan miesajattelijoihin paljon pienempi suosio, maine ja lukijakunta.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Dixon-Fyle 2006, 84.

4. Rakkaus, avioliitto ja muuttuva naiskuva

4.1 Proudhonin ajatukset rakkaudesta ja avioliitosta

Käsittelen tässä alaluvussa tarkemmin Proudhonin näkemyksiä rakkaudesta ja avioliitosta. Selvitän, miten Proudhonin teoriat avioliitosta ja rakkaudesta suhteutuivat ajan yleiseen ajattelutapaan. Käsittelen Juliette Lambertin Proudhonille kirjoittamaa vastinetta ja heidän näkemyksiensä suhdetta ajan ranskalaiseen näkemykseen rakkaudesta ja avioliitosta.

Avioliitto oli tärkeä siirtymisriitti niin maalais- kuin kaupunkilaisyhteisöissäkin. Ranskassa oli 1800-luvulla sosiaalinen normi, että naiset olivat äitejä ja puolisoita. Avioliitolla oli yhteiskunnassa erittäin vahva asema. Kuitenkin vuoden 1851 tilaston mukaan 27% miehistä oli naimattomia tai leskiä 50-vuotiaina tai vanhempina ja naisista vastaavasti 12% oli naimattomia ja 34% leskiä. Tämä johtui kaupunkilaistumisesta, jonka seurauksena naimattomuus lisääntyi kaupungeissa huolimatta sosiaalisista normeista.¹⁵⁸

1800-luvulla alkoi ilmaantua myös toverillisia avioliittoja ja rakkausavioliittoja lähinnä porvariston keskuudessa. Siitä huolimatta, että avioliitot alkoivat hiljalleen muuttua lähestyttäessä vuosisadan loppua, perinteinen käsitys avioliitosta säilyi yhä melko vahvasti. Perinteisesti miehellä oli vahva asema suhteessa vaimoonsa. Ajan ajattelutavan mukaan naisen mennessä naimisiin siirtyi hallinta isältä aviomiehelle ja nuoria 12-15-vuotiaita tyttöjä alettiin jo varhain kasvattamaan tulevaa avioliittoa ja äitiyttä varten.¹⁵⁹

Historioitsija James McMillanin mukaan avioliittoa pidettiin luonnollisena tavoitteena naisille 1800-luvulla. Naimattomiin naisiin suhtauduttiin epäilyksellä ja halveksuvasti. Vuoden 1789 vallankumouksen jälkeisessä Ranskassa ajateltiin, että naisen pitäisi mennä naimisiin ennen kuin hän voisi olla oikeutettu nauttimaan asemasta ja onnesta. Keskinäisenkin aviomies oli parempi kuin, ettei olisi aviomiestä lainkaan. McMillanin mukaan mahdollisesti naimattomien naisten asema oli Ranskassa vielä huonompi

¹⁵⁸ Zancarini-Fournel 2005, 133-135.

¹⁵⁹ Zancarini-Fournel 2005, 130.

kuin muissa maissa. Nainen, jolla ei ollut aviomiestä katsottiin olevan epäsopeva ranskalaiseen yhteiskuntaan. Naimattomia naisia pidettiin yleisesti ottaen epäonnina. Esimerkiksi Jules Michelet totesi, että: ”nainen, jolla ei ole kotia tai suojelusta kuolee”.¹⁶⁰

Proudhon piti avioliittoa pyhänä ja tavoittelemisen arvoisena. Proudhonin arvostus avioliittoa kohtaan oli osasyynä sille, että Proudhon vastusti niin voimakkaasti naisten työntekoa ja emansipaatiota. Proudhonilla oli samankaltainen ajatus kuin Micheletillä avioliiton tuomasta turvasta. Proudhonin mukaan avioliitossa mies lupasi naiselle turvaa ja kiintymystä, joiden vastineeksi naisen kuului luvata miehelle tottelevaisuutensa.¹⁶¹

Hän määritteli avioliiton voiman ja kauneuden väliseksi liitoksi:

Qu'est-ce que le mariage?- L'union de la force et de la beauté, union aussi indissoluble que celle de la forme et de la matière, dont le divorce implique destruction de toutes deux.¹⁶²

Tästä Proudhonin avioliiton määritelmästä käy hyvin ilmi hänen mielipiteensä ja näkemyksensä avioerosta. Hänen mukaansa avioliitto oli liitto, jota ei saanut rikkoa. Avioero johtaisi hänen mukaansa sekä naisen että miehen tuhoon. Lisäksi Proudhon katsoo naisen ja miehen avioliitossa täydentävän toisiaan: nainen on kaunis ja mies sen sijaan voimakas.¹⁶³

Proudhon käsitteli teoksissaan *De la Justice* ja *La Pornocratie* rakkautta ja avioliittoa. *De la Justice*n kymmenes ja yhdestoista osa on nimetty *L'Amour et mariage* eli rakkaudeksi ja avioliitoksi. Kymmennen osan alkupuhe on osoitettu ”hänen eminensilleen Matthieulle, Besanconin arkkipiispalle”. Proudhon kirjoitti kirjeenmuotoisesti arkkipiispalle ajatuksiaan avioliitosta.¹⁶⁴

¹⁶⁰ McMillan 2000, 58.

¹⁶¹ Proudhon 1858, 210.

¹⁶² Proudhon 1875, 8-9. ”Mikä on avioliitto? -Voiman ja kauneuden välinen liitto, niin rikkomaton liitto muodossa kuin aineellisestikin että avioero tarkoittaisi molempien tuhoa.”

¹⁶³ Proudhon 1876,8-9.

¹⁶⁴ Proudhon 1858, 183. ”Avioliittoni teidän armonne, vaikka sitä ei vahvistettu kirkossa ja erityisesti, koska sitä ei vahvistettu siellä, on ollut elämäni vapain, harkituin – ja puhtain tekoni kaikilla tavoin tarkasteltuna ja tästä syystä uskallan sanoa, että se oli myös ansiokkain ja arvokkain tekoni.”

Proudhon kirjoitti teoksensa alkusanoissa omasta avioliitostaan ja käsitteli avioliiton ja kirkon suhdetta. Proudhonin mukaan avioliiton vahvistaminen kirkossa ei ollut tärkeää:

Mon mariage, Monseigneur, bien qu'il n'ait pas été contracté devant l'Église, et précisément parce qu'il n'a pas été contracté devant elle, a été l'acte de ma vie le plus libre, le plus réfléchi, le plus désintéressé --, le plus pur, de quelque côté que je l'envisage, et j'ose dire pour cette raison le plus digne et le plus méritoire.¹⁶⁵

Proudhon ei uskonut kirkon oppeihin ja hänen teoriansa Jumalasta erosivat kristinuskon opeista. Proudhon ei ollut varma Jumalan olemassaolosta; hänen mukaansa oli mahdollista, että Jumala oli olemassa tai ei ollut olemassa. Jumalan olemassaolosta ei ollut varmuutta, mutta toisaalta ei ollut varmuutta sitä, ettei Jumalaa olisi ollut olemassa.¹⁶⁶ Proudhonin teorioiden ja hänen kannanottonsa *De la Justice*n alkusanoissa valossa voidaan nähdä, ettei Proudhon pitänyt avioliiton uskonnollista siunausta tärkeänä.

Proudhon luetteli teoksessaan *De la Justice* ajatuksiaan ja teesejään rakkaudesta ja avioliitosta. Rakkaudesta hän totesi muun muassa seuraavasti:

L'amour est un mouvement des sens et de l'âme, qui a son principe dans le rut, fatalité organique et répugnante, mais qui, transfiguré aussitôt par l'idéalisme de l'esprit, s'impose à l'imagination et au cœur comme le plus grand, le seul bien de la vie, un bien sans lequel la vie n'apparaît plus que comme une longue mort.¹⁶⁷

Proudhon lähestyi rakkautta hyvin biologisin lähtökohdin ja lisääntymisen merkityksen kautta. Hän näki, että rakkaus on aisteissa ja sielussa, mutta että se syntyi pohjimiltaan kiimasta. Proudhon kuitenkin tunnusti tekstissään rakkauden olevan tärkeä ja merkityksellinen asia elämässä. Hän totesi rakkaudella olevan myös voimaa, koska se syntyi spontaanisti ja kohtalokkaasti ja jota ilman elämä tuntuisi ”pitkältä kuolemalta”. Toisaalta Proudhonin tekstissä on havaittavissa näkemys, että rakkaus olisi osin vain

¹⁶⁵ Proudhon 1858, 183. ”Avioliittoni teidän armonne, vaikka sitä ei vahvistettu kirkossa ja erityisesti, koska sitä ei vahvistettu siellä, on ollut elämäni vapain, harkituin – ja puhtain tekoni kaikilla tavoin tarkasteltuna ja tästä syystä uskallan sanoa, että se oli myös ansiokkain ja arvokkain tekoni.”

¹⁶⁶ Jourdain 2018, 57.

¹⁶⁷ Proudhon 1858, 204. ”Rakkaus on aistin ja sielun liike, jolla on pohjansa kiimassa, kohtalokkaan orgaaninen ja iljettävä, mutta joka muuntautuu sielun idealismin, mielikuvituksen ja sydämen kautta suurimmaksi, ainoaksi hyväksi asiaksi elämässä, sellaiseksi, jota ilman elämä tuntuisi kuin pitkältä kuolemalta.”

mielikuvituksen ja idealismin tuotosta. Hän korosti myös rakkauden haihtumista ensi huumen jälkeen. Proudhonin näkemyksen mukaan parin mennessä naimisiin rakkaus oli tehnyt jo tehtävänsä, eikä sillä enää ollut samalla tavalla merkitystä. Proudhonin mukaan rakkauden varsinainen päämääränä oli lisääntyminen.¹⁶⁸

Lambert vastasi Proudhonin näkemyksiin rakkaudesta. Hän kritisoi Proudhonin näkemystä siitä, että rakkauden pohjana olisi ”kiima”. Hänen mukaansa rakkauden pohja oli aisteissa ja tunteissa. Lambert vastusti. Proudhonin ajatusta siitä, että rakkauden tosiasiallinen tarkoitus olisi lisääntyminen. Lambertin mukaan rakkaudella oli muitakin tarkoituksia kuin pelkästään lapsien hankkiminen. Hänen mukaansa rakkauden tarkoituksena ei ollut lapsen hankkiminen, vaan rakkauden tosiallisena tarkoituksena oli hänen mukaansa itse rakkaus.¹⁶⁹

On aimer pour aimer et non pour faire les enfants¹⁷⁰

Lambertin tapa ymmärtää rakkaus erosi hyvin paljon siitä, miten Proudhon ymmärsi rakkauden. Lambertin mukaan Proudhon käsitteli rakkautta samalla tavoin, kuin miten hän käsitteli teksteissään ajatusta Jumalasta tai omaisuudesta. Hänen mukaansa Proudhonin tapa käsitellä rakkautta aiheutti sen, että Proudhon näki kaiken ehdottomana. Tämä johtui Lambertin mukaan Proudhonin skolastisesta koulutuksesta. Lambertin näkemyksen mukaan rakkautta ei voinut käsitellä samalla tavalla kuin ajatusta omaisuudesta tai Jumalasta.¹⁷¹

Proudhon käsitti avioliiton sakramenttina, joka yhdisti rakkauden oikeuteen. Hän käsitteli teoksessaan *De la Justice* oikeutta ja oikeus on keskeinen näkökulma myös kymmenennessä ja yhdennessätoista osassa, joissa hän käsitteli rakkautta ja avioliittoa. Proudhon näki rakkauden olevan esteenä oikeuden toteutumiselle, mutta avioliiton tekävän rakkauden oikeuden alaiseksi:

Or, le mariage est avant tout un acte religieux, un sacrement ; je dirai même, sauf interprétation, qu’il n’est pas autre chose que cela. Pourquoi donc ne pas supposer, ainsi que je l’ai donné à entendre, que le mariage

¹⁶⁸ Proudhon 1858, 204-206.

¹⁶⁹ Lamber 1858, 20-22.

¹⁷⁰ Lamber 1858, 22. ”Rakastamme rakastaaksemme emme tehdäksemme lapsia.”.

¹⁷¹ Lamber 1858, 27.

est de toutes les manifestations de la Justice la plus ancienne, la plus authentique, la plus intime, la plus sainte ?¹⁷²

Proudhon pyrki siis osoittamaan, että avioliitto olisi vanhin oikeuden ilmentymä. Lambert kritisoi Proudhonin näkökulmaa oikeudesta. Hänen mukaansa Proudhon yritti liittää kaiken, kuten avioliiton, rakkauden, kirkon, omaisuuden ja vallankumouksen koskemaan oikeutta, vaikka rakkaus ja avioliitto eivät Lambertin mukaan tähän sopineet.¹⁷³

Ajan julkisessa keskustelussa avioliittoa pidettiin erittäin tärkeänä ja sosiaaliseen normiin kuului, että naiset menivät naimisiin. Naimattomat naiset olivat ajan keskustelussa marginaalissa. Siitä huolimatta, että avioliitolla oli vankka asema, aviottomien lasten määrä lisääntyi. Toisen tasavallan aikana historioitsija Jonathan Fenbyn mukaan joka kolmas syntyneistä lapsista oli avioton. Tämän lisäksi joka kymmenes lapsi hylättiin löytölasten sairaalaan. Avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat Ranskassa yleisiä. Kuilu köyhien ja rikkaiden välillä oli myös suuri, joka näkyi aviottomien lasten määrässä ja lapsikuolleisuudessa. Fenbyn mukaan noin 60 prosenttia lapsista kuoli ennen ensimmäistä syntymäpäiväänsä.¹⁷⁴

Proudhonin teorioissa avioliitosta ja rakkaudesta korostui ajatus siitä, että rakkauden lähtökohtainen tarkoitus oli lisääntymisen varmistaminen. Aikakauden huoli avioliittojen merkityksen vähenemisestä näkyi Proudhonin ajatuksissa. Lapsikuolleisuus, aviottomien lapsien määrä ja syntyvyyden väheneminen ajoi miesajattelijat puolustamaan perinteistä avioliittoa ja pitämään yllä näkemystä, jonka mukaan naisen kuului olla miehen hallinnan alaisena. Avioliitto suojeli naisia Proudhonin mukaan prostituutiolta ja toisaalta esti avioliittojen ulkopuoliset suhteet.¹⁷⁵

Pyrkimys säilyttää perinteinen avioliittomalli ja huoli avioliiton merkityksen väheneemisestä toistui useissa 1850–1860-lukujen miesajattelijoiden teksteissä. Esimerkiksi Jules Micheletin teokset *L'Amour* ja *La Femme* olivat porvarisyleisölle suunnattuja avioliitto-oppaita. Näissä oppaissa Michelet pyrki osoittamaan naisten kyseenalaisen

¹⁷²Proudhon 1858,212. ”Avioliitto on ennen kaikkea uskonnollinen teko: sakramentti. Sanon näin jopa ilman tulkintaa, koska se ei ole muuta. Miksi emme olettaisi, että, kuten olen olettanutkin, että avioliitto on kaikista oikeuden ilmenemismuodoista vanhin, autenttisin, intiimein ja pyhin?”

¹⁷³ Lambert 1858, 29.

¹⁷⁴ Fenby 2015, 111.

¹⁷⁵ Proudhon 1875, 13-14.

roolin Ranskan avioliittojen ja syntyvyyden vähenemisessä. Michelet pyrki osoittamaan, että naiset olivat syynä syntyvyyden laskuun eivät miehet. Michelet myös pyrki osoittamaan Proudhonin tapaan, että naisella ei ollut muuta tarkoitusta kuin synnyttää lapsia. Nainen oli miehen omaisuutta, eikä nainen hänen mukaansa ollut muuta kuin rakkautta varten ja miehet saivat tehdä naisella, mitä halusivat. Micheletin mukaan todellista rakkautta oli se, että nainen oli tottelevainen.¹⁷⁶

Proudhon näki naisen ensisijaisena tavoitteena mennä naimisiin. Hänen mukaansa nainen ei ollut oikeastaan mitään ennen naimisiinmenoaan. Hänen mukaansa nainen oli ennen avioitumistaan yhteiskunnassa lähinnä ”oppipoika”.¹⁷⁷ Jenny D’Héricourt tarttui teoksessaan *La femme affranchie* tähän Proudhonin ajatukseen:

Vous affirmez que la femme, jusqu’à son mariage, n’est dans l’atelier social qu’apprentie, --qu’elle est mineure dans la famille ne fait point partie de la cite.

Prouvez alors qu’elle n’accomplit pas dans l’atelier social, dans la famille, des oeuvres équivalentes ou égales à celles de l’homme.¹⁷⁸

Naisten emansipaatiopyrkimykseen kuului pyrkimys vastustaa yhteiskunnan luomia sosiaalisia normeja, joiden mukaan naisten piti mennä naimisiin saadakseen edes jonkinlainen yhteiskunnallinen asema. D’Héricourtin mukaan naisten olisi pitänyt saada yhtäläiset oikeudet miesten kanssa. Proudhonin teorioissa näkyi D’Héricourtin mukaan miesten ylläpitämä järjestelmä, jossa nainen oli alisteinen suhteessa mieheen niin avioliitossa, perheessä kuin yhteiskunnassakin.¹⁷⁹

4.2 Pyrkimys avioliiton, rakkauden ja naiskuvan muutokseen

Tässä alaluvussa käsittelemme naiskuvan, rakkauden ja avioliiton käsitteiden muutosta 1850–1860-lukujen Ranskassa. Käsittelemme porvarillisten avioliittojen muutosta ja tasa-valtalaisten naisten pyrkimyksiä muuttaa perinteistä käsitystä avioliitosta. Vertailen

¹⁷⁶ Dixon-Fyle 2006, 57-58.

¹⁷⁷ D’Héricourt 1860, 134-135.

¹⁷⁸ D’Héricourt 1860, 135. ”Väitätte, että nainen on siihen saakka, että hän menee naimisiin ainoastaan oppipoika sosiaalisessa elämässä, -- koska hän on alempi perheessä, eikä ole osa valtiota. Todistakaa, ettei hän ansaitse samanlaisia tai tasa-arvoisia oikeuksia miesten kanssa.”

¹⁷⁹ D’Héricourt 1860, 134-135.

myös naisasiankannattajien, kuten Jenny D'Héricourtin näkemyksiä avioliitosta Proudhonin näkemyksiin. Käsittelen lisäksi Proudhonin näkemyksiä vapaasta rakkaudesta ja emansipoituneista naisista.

1800-luvun Ranskassa perinteiset järjestetyt avioliitot alkoivat hiljalleen väistyä. Ranskassa yleistyi 1800-luvulla vähitellen toverilliset avioliitot järjestettyjen avioliittojen sijaan. Historiantutkija Denise Z. Davidsonin mukaan toverilliset avioliitot eivät kuitenkaan korvanneet täysin järjestettyjä avioliittoja vaan pikemminkin toverilliset avioliitot yhdistyivät järjestettyihin avioliittoihin. Tällä hän tarkoittaa, että esimerkiksi lähinnä porvarisperheissä avioliitot olivat yhä järjestettyjä, mutta parit halusivat avioliiton lisäksi myös kumppanuutta ja rakkautta. 1800-luvun alkupuolella tällaiset onnellisiksi nimitetyt avioliitot edustivat Davidsonin mukaan varsinaisen onnellisuuden sijaan ”porvarillista” onnellisuutta, johon liittyi taloudellinen turva ja perhevelvollisuuksien ja -siteiden tuoma turvallisuus ja rauha.¹⁸⁰

1800-luvun Ranskassa kirjallisuudessa ja ajan ajattelijoiden keskuudessa korostettiin romanttisen rakkauden ja avioliiton yhteyttä, mutta siitä huolimatta järkeviä avioliittoja pidettiin yhä suotavampina kuin intohimoisia taisteluja rakkauden puolesta tai romanttista yhteensopivuutta. Järkevällä avioliitolla tarkoitettiin avioliittoa, jossa puoliset tulivat samankaltaisista taustoista ja luokista ja joka hyödytti perhettä. Davidsonin mukaan, koska avioero ei ollut mahdollinen puolisoitten uskottomuus oli hyvin yleistä. Uskottomuus saattoi olla joissain määrin hyväksyttyä ja oletettuakin, mutta se nähtiin uhkana patriarkaalisille perhesuhteille pohjautuvalle sosiaaliselle järjestelmälle. Varsinkin naisten uskottomuutta pidettiin hyvin tuomittavana.¹⁸¹

Uudet porvariston suosimat kumppanuuteen perustuvat avioliitot ajoivat useampia eri tavoitteita; niillä pyrittiin saavuttamaan laajempia taloudellisia ja poliittisia päämääriä, mutta samalla puoliset pyrkivät kumppanuuteen, yhteiseen tulevaisuuteen ja mahdollisesti rakastamaankin toisiaan. Tutkijat ovat kiistelleet siitä, kuinka yleisiä tällaiset avioliitot olivat 1800-luvun Euroopassa. Kumppanuuteen perustuvat avioliitot eivät välttämättä olleet kovin yleisiä 1800-luvun alussa. Kuitenkin lähestyttäessä 1800-luvun loppua porvariston keskuudessa kumppanuussuhteet alkoivat olla hyvin yleisiä.

¹⁸⁰ Davidson 2012, 23.

¹⁸¹ Davidson 2012, 24.

Puolisoiden välinen kumppanuus ja rakkaus sekä onnelliset avioliitot alkoivat vähitellen syrjäyttää järjestettyjä avoliitoja.¹⁸²

Siitä huolimatta, että muutoksia alkoi tapahtua naisten asemassa ja avioliitoissa 1800-luvulla vanhat perinteet säilyivät sitkeästi yhteiskunnan normeina. Naisasiankannattajat pyrkivät murtamaan partiakaalista perhekäsitystä. Kuilu demokraattisen ihanteen ja todellisuuden välillä sai osan tasavaltalaisista naisista haastamaan perinteisen perheen mallin. Naiset kannattivat perheen mallia, jossa naisilla olisi oikeus olla itsenäisiä yksilöitä. Naisasiankannattajat kiistivät naisen erilaisuuden suhteessa miehiin. Tasavaltalaiset naiset olivat yhtä mieltä miesten kanssa perheen tärkeydestä, mutta he pyrkivät samalla ajamaan naisille itsenäisempää asemaa avioliitossa. Esimerkiksi naisaktivisti ja tasavaltalainen Maria Deraismes painotti avioliiton sosiaalisia hyötyjä ja vastusti vapaita liittoja, joita osa ajan sosialisteista kannatti.¹⁸³

Jenny D'Héricourt oli samaa mieltä Deraismes'n kanssa avioliittojen tärkeydestä, merkityksestä ja sosiaalisista hyödyistä. D'Héricourt vastusti lähinnä miesten vaalimaa ajattelua siitä, että naisten pitäisi olla suoraan riippuvainen perheestään. D'Héricourt pyrki tuomaan esille ristiriidan Proudhonin ja Micheletin kannattamaan vapaan poliittisen ajattelun ja heidän kannattamansa hierarkkisen perhemallin välillä.¹⁸⁴

D'Héricourtin mukaan, jotta avioliitto olisi todellinen liitto sen pitäisi olla naisia alistavan avioliiton sijaan kumppanuussuhde, jossa kumppaneilla oli yhteiset nimet, yhteinen omaisuus ja lasten yhteishuoltajuus. Hänen mukaansa avioliiton ei kuulunut olla epätasa-arvoinen:

Aujourd'hui l'idéal du mariage grand est de comprendre qu'il est la fusion de deux âmes une de perfectionnement mutuel et que les deux époux doivent tout entiers l'un à l'autre.¹⁸⁵

D'Héricourt piti ihanteellista avioliittoa siis tasavertaisena kumppanuussuhteena. Sen lisäksi, että puolisoiden pitäisi olla kumppaneita D'Héricourt kannatti puolisoiden

¹⁸² Davidson 2012, 24-30.

¹⁸³ Foley 2004, 137.

¹⁸⁴ Foley 2004, 138.

¹⁸⁵ D'Héricourt 1860, 70. "Nykyään avioliiton ideaali on laajentunut, ymmärrämme, että avioliitto on kahden sielun yhdistymä, jossa kahden puolison kuuluu olla kokonaisuuden kaksi puoliskoa."

mahdollisuutta avioeroon. Hänen mukaansa ideaalisessa mallissa avioliitto olisi pysyvä, mutta todellisuudessa tällaiset avioliitot olivat erittäin harvinaisia ja laissa pitäisi tämän vuoksi olla taattuna oikeus avioeroon. D'Héricourtin mielestä oli moraalitonta, ettei mahdollisuutta avioeroon ollut olemassa. Siitä huolimatta, että D'Héricourt halusi muuttaa patriarkaalista avioliittoa hän kuitenkin ajoi Deraismes'n tapaan yksiavioisuutta.¹⁸⁶

Naisasiankannattajien mukaan naisia ei ollut luotu vain lisääntymistarkoituksiin, kuten esimerkiksi Proudhonin teorioista selkeästi tulee ilmi. Heidän mukaansa nainen oli luotu elämää varten aivan, kuten mieskin. Naisasiankannattajat vastustivat miesten yläläpitämää ajatusta siitä, että nainen olisi erilainen kuin mies. Naisasiankannattajien argumentit siitä, että nainen ja mies olivat pohjimmiltaan samanlaisia, edusti juuri feminististä näkökulmaa sukupuoleen. Susan K. Foleyin mukaan miesten teorioissa naisten ja miesten erilaisuus toimi argumenttina, joka puolusti miesten ylivaltaista asemaa suhteessa naisiin¹⁸⁷

Naistutkija Joan W. Scottin mukaan kysymys miesten ja naisten erilaisuudesta muodosti naistenasiaa ajaville ongelman, koska miesten käsitys kansalaisesta perustui miehelle mallille. Jos naiset halusivat oikeuksia, heidän piti joko kiistää, että miehet ja naiset olisivat erilaisia tai vastaavasti vakuuttaa miehet siitä, että naisten erilaisuudella ei ollut merkitystä oikeuksien kannalta.¹⁸⁸

Monet miesajattelijat, kuten Proudhon ajattelivat, että nainen oli luontaisesti erilainen kuin mies. Proudhon esimerkiksi perusteli naisten luontaisella erilaisuudella naisen alemmuutta suhteessa mieheen. Proudhon näki naisten olevan alempia suhteessa mieheen fyysisesti, älyllisesti ja moraalisesti.¹⁸⁹ Tämä argumentti oli perusteena myös sille, että naisen kuului olla aviomiehen hallinnan alaisena, eikä naisella ollut samanlaisia kansalaisoikeuksia kuin miehellä.

Jenny D'Héricourt vastusti tätä ajatusmallia. Hänen mukaansa naisten ja miesten väliset erot, jos niitä ylipäättänsä oli, olivat ainoastaan sosiaalisesti rakennettuja.¹⁹⁰ Huoli perinteisen avioliiton murenemisestä ja syntyvyyden vähenemisestä ajoi luultavasti

¹⁸⁶ D'Héricourt 1860, 71.

¹⁸⁷ Foley 2004, 138-139.

¹⁸⁸ Scott 1996, 109.

¹⁸⁹ kts. esim. Proudhon 1858, 344.

¹⁹⁰ Foley 2004, 139.

monet miesajattelijat, kuten Proudhonin korostamaan naisten erilaisuutta ja vastustamaan naisten laajempia oikeuksia.¹⁹¹

Proudhonin ajatuksia avioliitosta ja rakkaudesta myötäili Jules Micheletin lisäksi muun muassa kuuluisa ajattelijä ja positivist August Comte. Myöhemmässä tuotannossaan Comte kirjoitti naisista ihailevaan sävyyn, mutta hänen varhaisemmassa tuotannossaan korostui äidin roolin tärkeys. Comten mukaan naisen ei kuuluisi tehdä töitä vaan olla äiti. 1850–1860-luvun Ranskassa miesajattelijat, kuten Proudhon, Michelet ja Comte pyrkivät ajamaan sosiaalista ja moraalista kehitystä. Tähän kehitykseen kuului, että nainen piti säästää työltä, hänen piti pysytellä yksityisen elämän rajoittamissa puitteissa ja naiselta kuului kieltää kaikki julkiset tilaisuudet. Naisen pitäisi luopua myös lahjoituksista ja perinnöstä. Comte perusteli tätä moraalilla. Naisen tehtävä oli ylläpitää miehen moraalialia: miehen tehtävä oli huolehtia vaimostaan ja ruokkia hänet.¹⁹²

Osa tätä miesajattelijoiden pyrkimystä edistää sosiaalista ja moraalista kehitystä oli vapaiden suhteiden vastustaminen. Proudhon vastusti vapaita naisia ja vapaata rakkautta sillä perusteella, että hän katsoi niiden rikkovan perinteisen avioliiton ja vahingoittavan yleistä moraalialia. Proudhon halusi ylläpitää perinteisesti ihannoitua järkiavioliiton mallia. Proudhon vastusti kaikkea, mikä voisi vahingoittaa avioliittoa. Proudhonin mukaan viettelys, aviorikos, väkivaltaisuus, prostituutio ja inesti olivat kaikki vakavasti tuomittavia rikoksia avioliittoa ja perhettä kohtaan.¹⁹³

Vapaalla rakkaudella ei 1800-luvulla välttämättä tarkoitettu samaa kuin esimerkiksi 1960 ja 1970-luvuilla, jolloin vapaalla rakkaudella tarkoitettiin aktiivista seksuaalista elämäntapaa ja lukuisia seksisuhteita. Vapaa rakkaus tarkoitti 1800-luvun Euroopassa pikemminkin vapautta valita yksiavioinen seksuaalinen kumppani ja vapautta päättää avioliitto tai suhde rakkauden loputtua. Vapaa rakkaus käsitettä käyttivät ne, jotka halusivat kieltää yhteiskuntaa ja valtiota puuttumasta avioliittoon, rakkauteen tai uskollisuuteen liittyviin päätöksiin.¹⁹⁴

¹⁹¹ Dixon-Fyle 2006, 59.

¹⁹² Dixon-Fyle 2006, 59.

¹⁹³ Proudhon 1875, 13.

¹⁹⁴ Lewis 2017: Free Love in the 19th Century.

Erityisen uhkaavana Proudhon näki ”vapaat naiset”. Vapailla naisilla Proudhon tarkoitti sellaisia henkilöitä kuin George Sand¹⁹⁵. George Sand oli tunnettu kirjailija 1800-luvun Ranskassa ja hänellä oli lukuisia suhteita eri miehiin. Proudhon kirjoitti teoksissaan Sandista erittäin halveksivaan sävyyn. Proudhon loi teoksessaan *La Pornocratie* halveksittavan kuvan emansipoiduista naisista. Hänen mukaansa nämä naiset eivät olleet enää kauniita moraalisesti, eivätkä fyysisesti. Proudhonin mukaan naiset, kuten George Sand olivat pelkureita, pehmeitä ja tyhmiä. Proudhonin mukaan tällaisia eksentrisiä ja naurettavia olentoja on ollut kaikkialla kaikkina aikoina. Nämä naiset, jotka yrittivät olla maskuliinisia, ajoivat Proudhonin mukaan vapautumista ja sen mukana siveettömyyttä.¹⁹⁶

George Sandin henkilössä ja häneen liittyvissä kertomuksissa kiteytyy hitaasti tapahtunut pyrkimys perinteisen naiskuvan muuttamiseen. George Sand oli monella tapaa aikaansa edellä. Hän kannatti vapaata rakkautta, hän oli menestynyt kirjailija, eikä välittänyt yleisestä mielipiteestä. Hän rikkoi monella tapaa perinteistä naiskuvaa. Sen sijaan, että Sand olisi pitäytynyt naisille rajatussa yksityisessä tilassa hän käyttäytyi kuin mies, pukeutui maskuliinisesti ja poltti sikareita. Sand aiheutti pahennusta monissa ajan miesajattelijoiden keskuudessa. Miesten vastustava suhtautuminen emansipoituneita naisia kohtaa saattoi johtua siitä, että he pelkäsivät asemansa puolesta. 1800-luvulla vain miehillä oli täydet kansalaisoikeudet, eikä naisilla ollut sijaa julkisesti politiikassa. Menestyvät miesten lailla käyttäytyvät naiset muodostivat siis uhkan miehille.¹⁹⁷

Moni ajan kuuluisista romaanikirjailijoista, kuten Flaubert ja Balzac olivat Sandin läheisiä ystäviä. Sandin romaanit erosivat kuitenkin ajan romaaneista, joissa pyrittiin kuvaamaan miehet ja naiset sellaisena kuin he olivat. Sand pyrki sen sijaan kuvaamaan ihmiset sellaisena kuin he olisivat vapauduttuaan kaikista sosiaalisista siteistä ja rajoituksista. Hän pyrki näyttämään, miltä ihmisten elämä olisi, jos heitä ei rajoittaisi avioliiton, perheen, yhteiskunnan ja kirkon luomista velvoitteista. Sand pyrki siis vapauttamaan naiset yhteiskunnan heille asettamista rajoitteista.¹⁹⁸

Sand pyrki osoittamaan kirjoituksillaan naisten merkityksellistä historiaa. Hän oli radikaali sukupuolten tasa-arvoisuuden kannattaja ja hänen tavoitteenaan oli muuttaa ja

¹⁹⁵ George Sand (1804-1876) ristimänimeltään Amantine Lucille Aurore Dupin oli ranskalainen kirjailija ja sosialisti.

¹⁹⁶ Proudhon 1875, 73-74.

¹⁹⁷ Elkin 2016, 103.

¹⁹⁸ Elkin 2016, 103-106.

rikkoa perinteistä kuvaa rakkaudesta, avioliitosta ja naisesta. Sandia pyydettiin liittymään useisiin ajan naisaktivistien ryhmiin, mutta hän kieltäytyi, koska hän omien sanojensa mukaan ajoi pelkkien naisten oikeuksien sijaan kaikkien ihmisten tasavertaisia oikeuksia. Hän oli ollut rakkaudettomassa avioliitossa, joka ei vastannut hänen mielikuviaan idealistisesta rakkaudentäyteisestä avioliitosta. Sand pyrki koko elämänsä vastustamaan järkiavioliittoja ja ajamaan vapaita rakkausliittoja perinteisten avioliittojen sijaan.¹⁹⁹

Proudhon ajoi perinteisiä järkiavioliittoja. Sen lisäksi, että hän vastusti vapaata rakkautta hänen näkemyksensä mukaan rakkaudella ollut paljoakaan tekemistä avioliiton kanssa:

Quelle part faire à l'amour en contractant mariage ?

La plus petite possible. Lorsque deux personnes se présentent au mariage, l'amour est censé chez elles avoir accompli son œuvre ; la crise est passée, l'orage s'est dissipé, la passion a fui.²⁰⁰

Proudhonin mukaan rakkaudella ei kuulunut olla paljoa merkitystä avioliiton solmimisessa. Rakkauden sijaan avioliitossa Proudhonin mukaan oli tärkeää lisääntyminen ja yhteiskunnallinen ja taloudellinen turva. Avioliiton todellinen merkitys oli hänen mielestään siinä, mitä avioliitto sai aikaan ja mahdollisti.²⁰¹

Tässä luvussa käsittelin rakkautta, avioliittoa ja naiskuvan muutosta 1850–1860-lukujen Ranskassa. Proudhon näki rakkauden lähtökohtaisesti lisääntymisen näkökulmasta. Rakkauden suurin merkitys oli hänen mukaansa lisääntymisen takaaminen. Avioliiton tarkoituksena oli liittää tämä rakkaus oikeuden alaiseksi. Lambert arvosteli Proudhonin lisääntymiskeskeistä näkökulmaa rakkauteen. D'Héricourt kannatti naisten ja miesten välistä avioliittoa, jossa nainen ja mies olisivat tasa-arvoisia. Tämä näkemys poikkesi perinteisestä ajatuksesta avioliitosta. 1850–1860-lukujen Ranskassa avioliiton sosiaalinen merkitys oli lähinnä turvata naiselle toimeentulo. Avioliitto oli myös lähes ainoa mahdollisuus naiselle nousta sosiaalisesti. Naisia kasvatettiin jo nuo-

¹⁹⁹ Elkin 2016, 103-106.

²⁰⁰ Proudhon 1858, 483. ”Millainen osa rakkaudella on avioliiton solmimisessa? Pienin mahdollinen, kun kaksi henkilöä menee naimisiin, rakkaus on tehnyt työnsä: kriisi on mennyt ohi, myrsky laantunut ja intohimo paennut.”

²⁰¹ Proudhon 1858, 481.

rena tulevaa äitiyttä ja avioliittoa varten. Avioliitto oli 1800-luvun Ranskassa siirtymisriitti, jossa nainen siirtyi isän hallinnasta miehen hallintaan. Avioliitto alkoi hiljalleen muuttua 1800-luvun loppua kohden varsinkin porvariston keskuudessa. Järjestettyjen avioliittojen rinnalle alkoi muodostua myös kumppanuuteen perustuvia rakkaus-avioliittoja.

Pelko ja halveksunta vapaita naisia ja vapaata rakkautta kohtaan osoitti sen, että ajan ajattelijat halusivat ylläpitää perinteistä patriarkaalista perhe- ja avioliittomallia. Proudhonin halveksiva ja alentava sävy, jolla hän kirjoitti George Sandista ja muista emansipoituneista naisista osoitti miesten huolen perinteisen avioliittomallin mureneemisesta. Naisten pyrkimykset sukupuolten tasa-arvoon, itsenäisyyteen ja aviomiehestä riippumattomaan asemaan osoittivat, että perinteinen naiskuva ja avioliittomalli olivat murroksessa. Miesajattelijat, kuten Michelet ja Proudhon pyrkivät ylläpitämään vanhanaikaista järjestelmää, jossa naiset olivat avioliitossa miesten hallinnan alaisia, alistuvia kotiäitejä. Naiset sen sijaan pyrkivät muuttamaan miesten ylläpitämään järjestelmää ja pitkään vallinneita perinteitä.

5. Lopuksi

Olen käsitellyt tässä tutkielmassa keskustelua naisten asemasta ja ominaisuuksista 1850–1860-lukujen Ranskassa. Alkuperäislähteinäni hyödynsin Joseph-Pierre Proudhonin teoksia *De la Justice* (1858) ja *La Pornocratie* (1875) sekä naisasiankannattajien Juliette Lambertin ja Jenny D’Héricourtin vastineita Proudhonin teoksille. Proudhon korosti teoksissaan naisten alemmuutta suhteessa miehiin. Hänen mukaansa naiset olivat fyysisesti, henkisesti ja moraalisesti alempia suhteessa miehiin. Juliette Lambert ja Jenny D’Héricourt vastustivat Proudhonin näkemyksiä naisista. Molemmat vastasivat Proudhonin argumentteihin teoksissaan. Lambertin vuonna 1858 julkaisema teos *L’Idées anti-proudhonnies* vastasi suoraan Proudhonin näkemyksiin naisesta, rakkaudesta ja avioliitosta. D’Héricourtin vuonna 1860 ilmestynyt *La femme affranchie* -teos vastasi Proudhonin teorioiden lisäksi muille ajan miesajattelijoille, kuten Jules Micheletille ja August Comtelle, jotka vastustivat naisten emansipaatiota.

Alkuperäislähteideni perusteella voidaan todeta, että naisten emansipaatiopyrkimykseen suhtauduttiin 1850–1860-lukujen Ranskassa suurelta osin kielteisesti. Naisten vapaamman aseman ja työnteon katsottiin vahingoittavan perinteistä mallia, jonka mukaan naisen kuului olla kotiäiti, joka huolehti perheestä ja kotitaloudenhoidosta. Hyödyntämästäni aineistosta on nähtävissä hitaasti tapahtuva murros, jossa naiset pyrkivät samaan vapaampaan asemaan.

Suuri osa ajan tunnetuista miesajattelijoista vastusti naisten emansipoitumista ja kannatti perinteistä patriarkaalista avioliittoa. Proudhon arvosti perinteistä avioliittoa ja katsoi sen suojaavan naisia prostituutiolta ja ylläpitävän yleistä moraalialia. Ajan ajattelijoista esimerkiksi Jules Michelet jakoi Proudhonin näkemyksen avioliitosta. Naisasiankannattajat ja tasavaltalaiset naiset pyrkivät murtamaan näitä perinteisiä näkemyksiä avioliitosta. Osa naisajattelijoista, kuten Jenny D’Héricourt arvosti avioliittoa, mutta halusi muuttaa miesten ylläpitämät näkemykset, joiden mukaan naisten kuului olla avioliitossa alisteisia suhteessa mieheen. Naisajattelijat ajoivat avioliittoa, joka olisi enemmän kumppanuussuhde kuin perinteinen avioliitto. D’Héricourtin mielestä avioliitossa miehen ja naisen pitäisi olla tasavertaisia.

Naisten työnteolla oli myös tärkeä merkitys emansipaatiossa. Työn avulla naiset pystyivät pärjäämään taloudellisesti ja saivat itsenäisemmän aseman miehistä. Miehet suhtautuivat naisten työnteekoon yleisesti 1850–1860-lukujen Ranskassa negatiivisesti. Taustalla oli osittain pelko siitä, että naisten ei välttämättä tarvitsisi mennä naimisiin, jos he tulisivat toimeen ilman miehen taloudellista apua. Tämä johti pelkoon siitä, että syntyvyys Ranskassa vähenisi ennestään. Osasyynä saattoi olla syntyvyyden vähenemisen pelon lisäksi se, että miehet olivat huolissaan naisten lisääntyvän taloudellisen riippumattomuuden vaikutuksesta miehen asemaan.

Proudhon perusteli naisten emansipaation vastustusta yleisen moraalin heikkenemisellä ja naisen luonnollisella alemmuudella suhteessa miehiin. Perusteluina naisten alemmuudelle Proudhon käytti itse kehittämiään matemaattisia kaavoja, jotka pohjautuivat Aristoteleen kaavoihin. Proudhon mukaan nainen oli alempi suhteessa mieheen niin henkisesti, fyysisesti kuin moraalisestikin. Proudhonin esittämät tieteelliset argumentit naisten alemmuudesta heijastivat ajan tieteellistä ajatusmaailmaa, jossa ajateltiin esimerkiksi kallon koon vaikuttavan suoraan älykkyyteen. Nainen nähtiin 1850–1860-lukujen Ranskassa heikompana sukupuolena. Tämä käy ilmi selkeästi Proudhonin teorioissa. Proudhon näki naisen alisteisena suhteessa mieheen, ja Proudhon vertasi naisten alemmuutta suhteessa mieheen eri rotujen alemmuudella suhteessa toisiinsa.

Naisasiankattajat, kuten Juliette Lambert, Jenny D’Héricourt ja Jeanne Deroin pyrkivät muuttamaan vallitsevia käsityksiä naisista ja naisten ominaisuuksista. He pyrkivät vaikuttamaan miesten patriarkaaliseen näkemykseen naisista heikompana ja alisteisena sukupuolena. Naisaktivistit pyrkivät kiistämään miesajattelijoiden väitteet siitä, että nainen olisi ratkaisevasti erilainen kuin mies. Naiset pyrkivät myös muuttamaan perinteisen jaon, jossa naisen paikka oli yksityisessä tilassa ja miehen julkisessa. Proudhonin teorioissa naisista näkyy selkeästi pelko naisten pyrkimyksistä saavuttaa miesten kanssa tasavertainen asema. Tämä johtui osaltaan siitä, että miehet halusivat pitää heille perinteisesti kuuluvat yhteiskunnan osa-alueet itsellään, eivätkä halunneet naisten puuttuvan niihin. Teoriat, joilla naisten älykkyyttä ja kykeneväisyyttä halvennettiin ja haluttiin tuoda selkeästi esille naisten erilaisuus toimivat välineinä naisten sulkemiseen pois miehille perinteisesti kuuluneesta julkisesta tilasta.

Jako yksityiseen ja julkiseen näkyi tutkimassani alkuperäisaineistossa selvästi. Proudhon kannatti kotiäitiyttä ja perinteistä avioliittoa. Naisajattelijat, kuten Jenny D’Héricourt taasen kannattivat kumppanuussuhteita ja tasa-arvoista avioliittoa. D’Héricourt kannatti myös naisten työntekoa. Hänen mukaansa kunniallinen työ ylläpiti moraalialia ja mahdollisti naisen itsenäisyyden. Proudhon vastusti naisen osallistumista julkiseen tilaan. Tähän julkiseen tilaan kuului muun muassa politiikka. Proudhon vastusti vuonna 1848 Jeanne Deroinin ehdokkuutta Ranskan kansalliskokoukseen. Proudhon toi esille *La Peuple* -lehdessä julkaisemassa kirjoituksessaan mielipiteensä siitä, että nainen ei kuulunut julkiseen tilaan. Proudhon toi esille kirjoituksissaan, että naisen töihin kuuluivat kotityöt ja naisen paikka oli kotona. Naisasiankannattajat taas pyrkivät sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja mahdollistamaan naisten pääsyn julkiseen tilaan, joka oli perinteisesti suljettu naisilta. He pyrkivät muuttamaan käytäntöä ja lakia, jossa naisella ei ollut samanlaisia oikeuksia miesten kanssa.

Keskeisenä osana tutkielmaani oli Lambertin, D’Héricourtin ja Proudhonin välinen debatti. Lambert ja D’Héricourt vastustivat molemmat Proudhonin näkemyksiä, mutta heidän tapansa argumentoida erosi merkittävästi toisistaan. Lambert argumentoi vahvasti ja pyrki kumoamaan selkeästi Proudhonin väitteet, mutta hänen tekstissään ei ole samanlaista hyökkäävää sävyä kuin D’Héricourtin teksteissä. D’Héricourtin argumentaatiotyyli oli hyvin provosoivaa. Lambertin ja varsinkin D’Héricourtin teosten voidaan nähdä vaikuttaneen Proudhonin argumentaatioon *La Pornocratiessa*. Naisasiankannattajien vahva puolustautuminen Proudhonin teorioita vastaan ja D’Héricourtin hyökkäävä sävy saattoi saada Proudhonin hyökkäämään entistä kärkeämmin naisasiankannattajia vastaan. Tämä on selkeästi nähtävissä *La Pornocratien* luvuissa, joissa Proudhon esitti vastustuksensa naisten emansipaatiota kohtaan ja ilmaisi vahvan halveksuntansa emansipoitunutta ja vapaata naista kohtaan. Proudhon puolusti aiempia teorioitaan ja hyökkäsi suoraan Lambertin ja D’Héricourtin vasta-argumentteja vastaan.

Proudhon kuoli vuonna 1865, mutta hänen teoksensa aiheuttavat vieläkin keskustelua. Hänen teoriansa naisista ovat kuitenkin saaneet vähemmän huomiota kuin monet muut hänen teorioistaan. Proudhonin teorioista on julkaistu useita tutkimuksia ja vuonna 2018 muutama tutkimus hänen filosofiastaan ja poliittisesta ajattelustaan. Hänen teoriansa naisista on ollut vähemmän tutkittu aihealue. Kuitenkin useissa naisten asemaa

Ranskassa 1800-luvulla käsittelevissä teoksissa käsitellään Proudhonin teorioita sekä Juliette Lambertin ja Jenny D’Héricourtin vastineita hänen teoksilleen.

Käsittelin tässä tutkielmassa 1850–1860-lukujen Ranskassa vallinnutta keskustelua naisten asemasta, oikeuksista ja ominaisuuksista. Käsittelin alkuperäisaineistostani esiin tulleita teemoja ja pyrin ottamaan huomioon Proudhonin, Lambertin ja D’Héricourtin ajatusten lisäksi Ranskassa kyseisenä aikakautena vallinneet käsitykset. Laajemmassa työssä olisi voinut ottaa huomioon enemmän myös muita ajan ajattelijoita, mutta tämän laajuisessa tutkielmassa käsittelemäni aineisto on varsin riittävä ja perusteltu.

Lähteet:

Alkuperäisaineisto:

D'Héricourt, Jenny: *La femme affranchie. Réponse à MM. Michelet, Proudhon, É. de Girardin, A. Comte et aux autres novateurs modernes*. A. Lacroix, Van Meenen et Ce Éditeurs Bruxelles 1860.

D'Héricourt, Jenny: M. Proudhon et la question des femmes. *La Revue philosophique et religieuse VI*, Paris Décembre 1856. 5-15.

Lamber, Juliette: *L'idées anti-proudhonniennes sur l'amour et mariage*. Librairie d'Alphonse Taride, Paris 1858.

Proudhon, Pierre-Joseph: *Amour et Mariage*. A. Lacroix & Ce Éditeurs, Paris 1876.

Proudhon, Pierre-Joseph: *De la justice dans la Révolution et dans l'Église*. LIBRAIRIE DE GARNIER FRÈRES, Paris 1858.

Proudhon, Pierre-Joseph: *La Pornocratie ou les femmes dans les temps modernes*. Librairie Internationale A. Lacroix et Ce Éditeurs, Paris 1875.

Proudhon, Pierre-Joseph: *Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère*. Chez Guillaumin Et Cie, Libraires, Éditeurs du Journal des Économistes et la Collecgion des principaux Économites, Paris 1846.

Aikalaislähteet:

Déjacque, Joseph: *De l'être-humain mâle et femelle. Lettre à P.J Proudhon*. Julkaistu ensimmäisen kerran New Orleansissa 1857. Kirje digitoituna: https://fr.wikisource.org/wiki/De_l'Être-Humain_mâle_et_femelle_-_Lettre_à_P._J._Proudhon. [Haettu 30.1.2019].

Tutkimuskirjallisuus:

- Corbin, Alain: *Women for hire: prostitution and sexuality in France after 1850*. Alkuteos: Les Filles de noce. Misère sexuelle et prostitution au XIXe siècle (1978). Eng. Alan Sheridan. Cambridge Mass, Harvard, 1990.
- Davidson, Denise Z.: "Happy" Marriages in Early Nineteenth-Century France. *SAGE Journals*, Volume 31 issue 1. February 2013. 23-35.
- Dixon-Fyle, Joyce: *Female writers' struggle for rights and education for women in France (1848–1871)*. Peter Lang, New York, 2006.
- Elkin, Laurel: *Flaneuse: Women Walk the City in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*. Chatto&Windus, London, 2016.
- Fauvel, Aude: *Crazy Brains and the Weaker Sex: The British Case (1860-1900)*. *Clio, Women, Gender, History* nro 1 2013.
- Fenby, Jonathan: *The History of Modern France, from the revolution to the war with terror*. Simon&Schuster UK, London 2015.
- Foley, Susan K.: *Women in France Since 1789*. Palgrave MacMillan, New York, 2004.
- Fraisse, Geneviève: *Reason's Muse, Sexual Difference and the Birth of Democracy..* Alkuteos: Muse de la raison, démocratie et exclusion des femmes en France (1989). Eng. Jane Marie Todd. The University of Chicago, Chicago 1994.
- Gallagher, Catherine, Laquer, Thomas: *The Making of the Modern Body: Sexuality and Society in the Nineteenth Century*. University of California Press, Berkley 1987.
- Bell, Susan Groag, Offen, Karen: *Women, the family, and freedom: the debate in documents. 1, 1750-1880*. Stanford Cal., Stanford 1983.
- Jourdain, Édouard: *Proudhon contemporain*. CNRS Éditions, Paris 2018.
- Kaltz, Barbara: Analyse d'un discours androcentrique: *La pornocratie ou les femmes dans les temps modernes*, de Pierre-Joseph Proudhon. *Atlantis: A Women's Studies Journal* 10, no 1, Fall 1984. 15-25.
- Kortelainen, Anna: *Levoton nainen: hysterian kulttuurihistoriaa*. Gummerus, Jyväskylä 2003.
- Landes, Joan B.: *Feminism the Public & the Private*. Oxford University Press, Oxford 1998.

Lewis, Jone: *Free Love in the 19th Century*. <https://www.thoughtco.com/free-love-and-womens-history-3530392>. [Haettu 25.4.2019].

Martyris, Nina: *Hugo, Inc.* <https://www.theparisreview.org/blog/2017/03/23/hugo-inc/>. [Haettu 25.4.2019].

Mauduit, Xavier, Ergasse, Corinne: *Flamboyant Second Empire! Et la France entra dans la modernité*. EKHO, Paris 2016.

McMillan, James: *France and Women, 1789-1914: Gender, Society and Politics*. Routledge, London 2000.

Mesch, Rachel: *The Hysteric's Revenge: French women writers at the fin de siècle*. Vanderbilt University Press, Nashville 2006.

Moses, Claire: *French Feminism in the 19th Century*. State University of New York Press, New York 1984.

Offen, Karen: *Debating the Woman Question in the French Third Republic, 1870–1920*. Cambridge University Press 2018.

Offen, Karen: *The Woman Question in France, 1400-1870*. Cambridge University Press 2017.

Onfray, Michel: Proudhon oui, et vite... Contre le ciel des idées materialistes. Alkusanat teoksessa *Pierre-Joseph Proudhon, L'Anarchie sans le désordre*. Éditions Autrement, Paris 2017.

Pich, Edgard: *Literature et codes sociaux: l'anti-féminisme sous le Second Empire. Romantisme*, 1976. 167-182.

Ritter, Alain: *Political Thought of Pierre-Joseph Proudhon*. Princeton University Press, Princeton 1969.

Sajama, Seppo: *Logiikka ja argumentaatio 2011*. <http://www.uef.fi/documents/300201/0/Logiikka+ja+argumentaatio+2011.pdf/ce5a5b8a-3e73-4e4e-99a0-965bcbd5fc78>. [Haettu 25.4.2019].

Scott, Joan W.: *Feminism & History*. Oxford University Press, Oxford 1996a.

Scott, Joan W.: *Only Paradoxes to Offer: French feminists and the Rights of Man*. Cambridge Mass: Harvard University Press, 1996b.

Simpson, Donald: Phrenology and the Neurosciences: Contributions of F.J Gall and J.G Spurzheim, *ANZ Journal of Surgery*, June 2005. 475-482.

Skirbekk, Gunnar, Gilje, Nils: *A History of Western Thought: From Ancient Greece to the Twentieth Century*. Routledge, London 2001.

Somerwine, Charles: Woman's brain, man's brain: feminism and anthropology in late nineteenth-century France. *Women's History Review*, Volume 12 2003. 289-308.

Thibault, Isabel: *Pierre-Joseph Proudhon, L'Anarchie sans le désordre*. Éditions autrement, Paris 2017.

Unger, Gérard: *Histoire du Second Empire*. Perrin, Paris 2018.

Woodcock, George: *Pierre-Joseph Proudhon, His Life and Work*. Schocken Books, New York 1956.

Zancarini-Fournel, Michelle: *Histoire des femmes en France XIX-XX siècles*. PUR, Rennes 2005.

Zijdeman, Richard L., van Leeuwen, Marco H.D, Rébaudo, Danièle & Pélissier, Jean-Pierre: Working women in France, nineteenth and twentieth centuries. Where, when, and which women were in work at marriage? *The History of the Family*, 19:4, Routledge, November 2014. 537-563.